

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

Juridiska Fakulteten

BROTTSBEKÄMPNING OCH DNA-TEKNIKEN

Examensarbete i tillämpade studier vid jur.kand-programmet

Författare: Mattias Bengtsson

Handledare: Universitetslektor Gösta Westerlund

Ämne: Straffrätt

Poäng: 20

Termin: VT 2006

Förord

Denna sida skall återspegla vilka jag har att tacka för genomförandet av detta examensarbete. Min handledare har med en stor förståelse för ämnet straffrätt varit till stor hjälp med allt från innehåll till layout. För detta vill jag tacka Gösta Westerlund.

Framförallt vill jag tacka mina föräldrar. Mamma och pappa som blir glada för min framgång och likväl alltid funnits där för att stötta mig i svåra tider. Pappa som sagt till mig att aldrig ge upp och mamma som alltid tycker om mig som den jag är! Jag älskar er och detta arbete skulle inte ha varit möjligt utan Er.

Mattias Bengtsson

Mars 2006 Göteborg

Sammanfattning

Är DNA teknologin den ultimata lösningen för brott, är det ett hot mot våra mänskliga rättigheter eller kan de båda mötas halvvägs? Över det senaste årtiondet har DNA varit ett hjälpmedel för att sätta fast tusentals brottslingar. Ämnet DNA har också skapat diskussioner om vart vågskålen skall falla. I vågskålarna finns å ena sidan den kollektiva säkerheten å andra sidan den individuella friheten. Vart avvägningen skall vara torde vara höljt i dunkel men en sak är säker. Debatten har kommit att involvera väldiga duster mellan individen och samhälliga intressen och kommer även att göra det ett bra tag framöver.

Den första januari i år utökades polisens befogenheter att ta DNA-prov samt att lagra dem. Polisen får nu en möjlighet att rutinmässigt ta salivprov för DNA-analys på alla personer som är skäligen misstänkta för ett brott där fängelse ingår i straffskalan. Det vill säga i praktiken vid misstanke om alla brott som inte utgör bagatellbrott såsom trafikförseelser. Även personer som inte är skäligen misstänkta för brott får polisen ta DNA-prov på. För detta krävs det dock en ”synnerlig anledning” att anta att det är av betydelse för utredningen av brottet. En annan konsekvens av den nyinstiftade lagen är att alla personer det tagits prov på och som döms till något annat straff än böter får registreras i DNA-registret. Även ett nytt register kallat utredningsregister införs i Polisdatalagen, här får de som är skäligen misstänkta för brott som kan medföra fängelse registreras.

Att ta DNA-prov på en individ mot dennes vilja är ett kroppsligt ingrepp och går inte bara emot Regeringsformen utan även Europakonventionens rätt att slippa påtvingade kroppsliga ingrepp. Att DNA-prov är ett ingrepp i den privata sfären är uppenbart, men ingreppet måste med dagens lagstiftning ses som ett legitimt ingrepp. Tagande av DNA-prov från våra medborgare är en nödvändighet för att motverka den ökande brottsligheten samt ett viktigt ändamål för att uppbringa en mer rättssäker stat. Utvidningen av RB och är ett nödvändigt steg till ett säkrare samhälle.

Att använda DNA som ett hjälpmedel för att spåra individer som är misstänkta för ett brott är ett av de största avancemangen för att tackla brott sedan

fingeravtryckens intågande. När DNA-profilerna används på ett förnuftigt sätt kan detta ge stora fördelar för polisen vid jakten på brottslingar såsom mördare och våldtäktsmän. Flertalet brott begås oftast av en relativt liten grupp människor och chansen att en tidigare dömd brottsling gör något brottsligt igen är relativt stor. Indikationer på att detta är ett system som fungerar ser vi i andra länder, såsom England och Wales. Uppbyggandet av det brittiska DNA-registret har lett till en kraftig ökning av uppklärandet av mängdbrottslighet och våldsbrott med okända gärningsmän. Det finns också brister med DNA-teknologin, främst den mänskliga övertron på denna teknik. Det finns nämligen inget fenomen som en felfri databas och mänskliga misstag kan leda till att oskyldiga blir utpekade för att begått ett brott. Misstagen infinner sig oftast när DNA-bevisen är svåra att tolka, speciellt vid s.k. blandbilder. Det finns ett flertal exempel på när brottslingar satts i fängelse som sedan visat sig vara oskyldiga.

Att information som rent faktiskt existerar i statens händer kan garanteras säker, är en illusion och kan givetvis aldrig garanteras. Dock finns det ett stort behov av att reglera den data som innehåller känsliga uppgifter om DNA och annan information. Detta behov bekräftas i både direktivet 95/46/EC och konventionen (108/81) om flödet av känsliga personuppgifter. Den nyligen utvidgade lagen är för tillfället tillräcklig och är enligt mig tämligen säker från en etisk och praktisk synvinkel. Därför skall en vidare utveckling av DNA-profil utbyten i Europa, en vidare utveckling av nationell lag samt den existerande säkerhetsmekanismen mycket noga kontrolleras. Ett steg i rätt riktning borde vara att vi i Sverige själva ser över våra lagar. Följden av att inte ha tydliga regelverk och lagar visade sig när polisen önskade få fast Anna Lindhs mördare.

Den elfte september 2003 dog vår utrikesminister Anna Lindh. Hon hade knivskurits dagen innan på NK i Stockholm. Vid mordplatsen hittades DNA från gärningsmannen som senare visade sig vara Mijailo Mijailovic. Redan innan Mijailo Mijailovic greps, misstänkt för mordet på Anna Lindh, hade polisen fått fram hans DNA-profil. Profilen var dock inte fullständig. DNA:t innehöll dock inte tillräckligt med celler för att kunna fällas för brott. Staten gick då in i PKU-registret som finns i Huddinge sjukhus för att finna mördaren. Databasen hos PKU är dock inte ett polisregister utan ett verktyg för forskning samt för att

upptäcka sjukdomar. Denna åtgärd är inte i paritet med den svenska lagstiftningen. Jag föreslår i slutsatsen av ”Del II” att rättegångsbalkens bestämmelser om tvångsmedel inte skall ha företräde framför biobankslagen. Det bör även övervägas om en ny permanent lag. Det är nödvändigt att reglerna och syftet med den svenska PKU-biobanken och andra biobanker förklaras. Snabba bestämmande om tillfälliga ändringar av lagen som vid t.ex. tsunami katastrofen kan lätt leda till framtida oöverlagda och snabba beslut. Det krävs även en tydlighet om vilka syften som de olika DNA-registren har. Annars kan vi som individer aldrig lämna ett samtycke på goda grunder eller utan att undra. Tillsyn så att de ansvariga för registren kan hållas ansvariga och för att ge insyn i verksamheten så att allmänheten kan få ett förtroende för rättssamhället.

Denna diskussion är mycket viktig eftersom en långsiktig sekretess och den personliga integriteten då säkras. Först när detta sker skapas en förtroende grund för forskningens, sjukvårdens och polisens användning av olika DNA-register och tillhörande databaser. Det finns alltid en oro att informationen kan användas på ett sätt som hotar våra individuella rättigheter och friheter. Vi måste vara säkra på att polisen och vår regering använder registren på ett säkert sätt och respekterar våra fundamentala rättigheter och friheter. Vi skall vara särskilt uppmärksamma på de enorma lagringar av personlig data som registreras och förvaras i våra databaser. Skyddet för den personliga integriteten, forskningens behov, framtidens ovisshet på området, förtroendet för biobankerna och rättssamhället är något som måste sättas i centrum.

Förkortningar

BbL: Lagen om biobanker i hälso- och sjukvården m.m.

DNA: deoxynibonucleic acid

HSL: Hälso- och sjukvårdslagen

KamR: Kammarrätten

LAS: Lagen om anställningsskydd

RB: Rättegångsbalken

PKU: Fenyلكetonuri

SekrL: Sekretesslagen

FÖRORD	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	5
BROTTSBEKÄMPNINGEN OCH DNA-TEKNIKEN	9
1. INLEDNING	9
1.1 BAKGRUND	9
1.2 AVGRÄNSNINGAR	11
1.3 SYFTE	11
1.4 METOD	11
1.5 FRÅGESTÄLLNINGAR	11
1.6 DISPOSITION	12
DEL I.....	13
2. TAGANDE AV DNA I BEVISSYFTE.....	13
2.1 DETTA INNEBÄR DE NYA LAGARNA I KORTHET	13
2.2 VAD ÄR DNA?	13
<i>2.2.1 Vad är det i DNA:t som analyseras?</i>	<i>14</i>
2.3 HUR GÅR PROVTAGNINGEN TILL PRAKTISKT?	16
<i>2.3.1 Proverna skickas till SKL</i>	<i>17</i>
<i>2.3.2 DNA-profilen tas fram.....</i>	<i>17</i>
<i>2.3.3 DNA-profilen in i något register</i>	<i>17</i>
2.4 GRUNDLÄGGANDE OM DNA-PROFILER VID EN BROTTSPATS	18
<i>2.4.1 Nära släktingar och DNA-profiler</i>	<i>18</i>
<i>2.4.2 Blandbild.....</i>	<i>19</i>
<i>2.4.3 DNA:t åldras.....</i>	<i>20</i>
<i>2.4.4 För lite DNA</i>	<i>20</i>
3. GÄLLANDE RÄTT OM TVÅNGSMEDEL	20
3.1 VIKTIGA PRINCIPER.....	20
<i>3.1.2 Europakonventionen.....</i>	<i>22</i>
<i>3.1.3 Regeringsformen</i>	<i>22</i>
3.2 EU – OCH DATAFLÖDET	23
<i>3.2.1 Integritetskänslig data</i>	<i>23</i>
<i>3.2.1 Frysnings av egendom eller bevismaterial.....</i>	<i>24</i>
<i>3.2.2 Prümkonventionen.....</i>	<i>25</i>
<i>3.2.3 Europarådets rekommendation No. R (92)1.....</i>	<i>25</i>
3.3 RÄTTEGÅNGSBALKEN OCH DEN NYA LAGEN	25
<i>3.3.1 Kroppsbesiktning.....</i>	<i>25</i>
<i>3.3.2 Skäligen misstänkt</i>	<i>26</i>
<i>3.3.3 Möjlighet att ta DNA-prov från annan än skäligen misstänkt.....</i>	<i>27</i>
<i>3.3.4 Enskilds samtycke.....</i>	<i>28</i>
3.4 POLISDATALAGEN OCH DEN NYA LAGEN.....	29
<i>3.4.1 Införande av DNA-registren</i>	<i>29</i>
<i>3.4.2 DNA-registret.....</i>	<i>30</i>
<i>3.4.2 Spårregistret</i>	<i>32</i>
<i>3.4.4 Utredningsregister</i>	<i>33</i>
4. KONSEKVENSER AV DEN UTVIDGADE LAGÄNDRINGEN	34

4.1	EFFEKTIVARE BROTTSEKÄMPNING	35
4.1.1	<i>Nya lagändringen och DNA-registret</i>	35
4.2	VÄSENTLIGA FRÅGOR & GRUNDLÄGGANDE PROBLEM	37
4.2.1	<i>Är de utökade kroppsingreppen legitima?</i>	37
4.2.2	<i>Oskyldigas samtycke negligeras?</i>	38
4.2.3	<i>Strikta regler hur DNA:t används</i>	39
4.2.4	<i>Praktisk & Ekonomisk belastning</i>	41
4.2.5	<i>Felprioriteringar</i>	42
4.2.6	<i>En individprofil av elektroniska fotspår</i>	42
4.2.7	<i>Fel syfte med DNA-profiler</i>	44
4.3	BEGRÄNSNINGAR MED DNA	45
4.3.1	<i>Hugo och morgondagens förväntningar</i>	45
4.3.2	<i>Att förutsäga etniskt ursprung</i>	45
4.3.3	<i>Att förutsäga hudfärg</i>	46
4.3.4	<i>Att förutsäga hårfärg</i>	46
4.3.5	<i>DNA och efternamn</i>	47
4.3.6	<i>Att förutsäga någons hälsa</i>	47
4.3.7	<i>Att förutsäga ett beteende</i>	47
4.4	DNA I PRAKTIKEN	48
4.4.1	<i>Framgångsrika DNA-matchningar</i>	48
4.4.2	<i>En övertro på teknologin?</i>	49
5.	JÄMFÖRELSE MED ANDRA EUROPEISKA LÄNDER	51
5.1	EN BLICK MOT OMVÄRLDEN	51
5.1.1	<i>Nationell databas i ljuset av EU</i>	52
5.1.2	<i>Storbritannien "ledande"</i>	52
6.	HELTÄCKANDE DNA-REGISTER	53
6.1	ALLA INDIVIDER I ETT REGISTER	53
6.1.1	<i>Effektivisering och Rättssäkerhet</i>	54
6.1.2	<i>Integritetsaspekten</i>	55
6.2	DE CODE	56
7.	EN REFLEKTION & ANALYS AV DEL I	56
7.1	<i>AVSLUTANDE SYNPUNKTER</i>	60
DEL II	60
8.	TAGANDE FRÅN PKU-REGISTRET	60
8.1	NY BRUTALITET OCH HÄNSYNSLÖSHET	60
8.1.1	<i>Vad är PKU?</i>	61
8.1.2	<i>Vad är syftet med PKU?</i>	61
8.1.3	<i>Vad har PKU för användningsområde?</i>	62
8.2	GÄLLANDE RÄTT	62
8.2.1	<i>Rättegångsbalken</i>	63
8.2.2	<i>Biobankslagen</i>	63
8.2.3	<i>Tillämpning av Biobankslagen</i>	64
8.2.3	<i>Tillämpning av Lex Superior</i>	66
8.3	HAGAMANNEN	68
8.4	KATASTROFEN I ASIEN	68
9.	KONSEKVENSER	69

9.1 VILKET INTRESSE ÄR TYNGST?	69
9.1.2 <i>Effektivare brottsbekämpning</i>	69
9.1.3 <i>Förtroendet och integritetskränkningen</i>	70
10. EN REFLEKTION OCH ANALYS AV DEL II	71
10.2 NY LAG?	73
10.3 <i>AVSLUTANDE SYNPUNKTER</i>	74
KÄLLFÖRTECKNING	75
BILAGOR	82
BILAGA 1	82
<i>Kriterium för att ta DNA-profiler i olika länder</i>	82
BILAGA 2	83
<i>Identifieringsarbetet efter katastrofen</i>	83
BILAGA 3	85
<i>Typbestämning av DNA</i>	85
BILAGA 4	86
<i>SKL:s ”motorväg” för salivprov</i>	86
BILAGA 5	87
<i>Prümkonventionen</i>	87

BROTTSBEKÄMPNINGEN OCH DNA-TEKNIKEN

1. INLEDNING

1.1 Bakgrund

Gentekniken används främst för att kartlägga gener, d.v.s. människans arvs massa. Våra gener består av en viss sekvens av nukleotider (A,G T eller C). Med hjälp av dessa sekvenser kan man analysera ärftliga sjukdomar, förändra en organisms arvs massa så att dess egenskaper förändras, samt utföra genterapi (korrigera eller byta ut sjukdomsframkallande gener hos en individ). Kunskapen ger också möjligheten att matcha mediciner direkt till en individ genom hennes specifika genuppsättning. Kort sagt är gentekniken ett slags verktyg för att nyttja kunskapen om människans arvs massa och dess funktioner för att lösa problem eller tillverka produkter. Bioteknologin har en lång rad användningsområden. Till exempel inom rättsväsendet där teknologin kan vara ett avgörande bevis för att matcha en DNA-profil mot t.ex. ett blodprov eller ett hudfragment som hittats vid en brottsplats.

En stark rättsstat måste balansera en rad intressen och mål. Det är flera viktiga rättsideal som behöver värnas. Vår rättssäkerhet måste innebära att medborgarna skyddas från rättsövergrepp från staten. Poliser, åklagare och domstolar skall iakttäta objektivitetsprincipen. Integriteten ska värnas så långt det är möjligt. I kampen mot brotten kan integritetsaspekten ibland få stå tillbaka, t.ex. vid kroppsbesiktning av den som är skäligen misstänkt för ett brott. Dessa avvägningar ska preciseras i straff- och processrätten där det klart och tydligt måste framgå vad som är tillåtet i form av t.ex. tvångsmedel vid en brottsutredning. Den tekniska utvecklingen i vårt samhälle går fort. Nya tekniska möjligheter samt utvidgningen av tvångsmedel i samhället väcker frågor om dagens regler är väl avvägda eller inte.

Alla brott är klandervärda. Vissa brott är dock särskilt klandervärda, oroväckande och omringade av en stor rädsla av att "detta kan hända mig". Våldtäkter, oberäkneliga mord, kvinnomisshandel och organiserad brottslighet har

uppmärksammas speciellt den senaste tiden. Enligt statistik från Brottsförebyggande rådet klaras mellan 30 till 40 procent av alla brott med dödlig utgång aldrig upp.¹ Samtidigt som brottsligheten blir mer "råare" i form av en ny sorts brutalitet, minskar polisens resurser och antalet ouppklarade brott blir allt fler till antalet. Tecken på denna nya brutalitet och hänsynslöshet uppdagades speciellt i och med mordet på Anna Lindh. Statsmakten kände ett ansvar men samtidigt ett misslyckande med sitt agerande att inte kunna skydda en utrikesminister. Vi svenskar var mer rädda än förut och ett behov av skydd från denna nya öppna brutalitet skapades. Det visade sig genom att staten gick ända till PKU-registret som finns i Huddinge sjukhus. Förtroendet för staten ställdes nu på sin spets.

Den organiserade kriminaliteten har fått ett allt starkare fäste i Sverige och Europa. Sverige kan idag tyckas ligga långt efter i kampen mot den grova brottsligheten. När fler och fler människor drabbas av grova brott eller s.k. vardagsbrott, urholkas tilltron till statens förmåga att upprätthålla lag och rätt. Medborgarnas rättstrygghet minskar. Ett sätt att få bukt med detta problem har presenterat sig genom gentekniken. Det finns idag tre DNA-register, spårregistret, personregistret och ett nytt, utredningsregister. Den kriminaltekniska och rättsmedicinska forskningen har alltså, med hjälp av DNA-tekniken, gjort stora framsteg. Tekniken har också utvecklats till att både bli snabbare, mindre kostsam och kunna hantera mycket små provmängder². DNA-tekniken är av stort värde i den brottsutredande verksamheten och utrymmet för registrering av DNA-profiler kan göras betydligt större än vad som är fallet idag. Det är emellertid ytterst angeläget att den genetiska integriteten beaktas. Den brottsbekämpande verksamheten motiverar inskränkningar i denna, men först efter noggranna avvägningar mellan mer effektiva brottsutredningar å ena sidan och den enskildes integritet å andra sidan. Liksom det behövs lagar för att upprätthålla en hög moral, behövs det hög moral för att upprätthålla lagarna.

¹ Motion till Riksdagen 2004/05:Ju461.

² Tidningen Kriminalteknik Nr 4-2003.

1.2 Avgränsningar

Det finns en mängd skiftande frågor av olika karaktär och dignitet som har samband med den personliga integriteten och gentekniken. Av dessa har jag valt att besvara två inom ramen för denna framställning. Avgränsningen kommer att ske i arbetet på så sätt att jag skall undersöka hur DNA-tekniken hjälper rättsväsendet vid utredande av brott. Speciellt kommer jag då att undersöka de nu utvidgade rättsreglerna i Polisdatalagen och RB samt hur dessa lagar skulle förhålla sig till ett heltäckande DNA-register. Dessutom kommer lagarna att sättas i förhållande till europeisk rätt och de mycket viktiga principerna som återfinns i vår grundlag, som bl.a. är behovsprincipen och legalitetsprincipen. Vidare kommer det att utredas om å ena sidan skaffande av material från PKU-banken i förmån för brottsutredande verksamhet skall få göras, med hänsyn till den personliga integriteten å andra sidan.

1.3 Syfte

Det gemensamma syftet för dessa två framställningarna är att försöka utreda hur mycket vi "offrar" i och med genteknikens framfart för att få ett mer rättssäkert samhälle. Vart går gränsen?

1.4 Metod

Jag har använt många källor i skildringen av detta arbete. Böcker, artiklar, databaser, rapporter, internet, skrivelser och intervjuer som är förknippade med ämnet, har använts. Beskrivningen av rätten kommer att ske med hjälp av svensk lagtext, direktiv, praxis konventioner, förarbeten i form av propositioner, utredningar, motioner och sakkunnigutlåtande. De primära lagrummen kommer att utgöras av den relativt nya lagen om Biobanker i hälso- och sjukvården m.m.(Bbl), Rättegångsbalken (RB) och Polisdatalagens bestämmelser.

1.5 Frågeställningar

1. Hur påverkas den personliga integriteten i och med de nyligen utvidgade lagrummen i RB och Polisdatalagen? Vad vinner rättsväsendet och speciellt

samhället på dessa utökningar? (Del I)

2. Vilket är mest skyddsvärt och vart går gränsen mellan användandet av PKU-registret för att lösa grova brott kontra den enskildes integritet. (Del II).

1.6 Disposition

För att besvara frågeställningarna på bästa sätt delar jag upp min uppsats i två delar, Del I (kapitel 2-7) och Del II (kapitel 8-10).

Del I och kapitel 2 inleds med att förklara grundläggande begrepp som vad DNA är, vad som analyseras i de prover som insamlas vid en brottsplats, vilka problem som kan uppstå och hur DNA-profilen tas fram. Sedan inriktas arbetet på gällande rätt, både från ett nationellt och ett internationellt perspektiv. Kapitel 3 kommer att handla speciellt om de nyligen antagna lagrummen i RB och Polisdatalagen. Dessa behandlar utökande rättigheter för rättsväsendet att ta och lagra DNA-prov. Därefter kommer konsekvenserna av den utvidgade lagändringen att diskuteras i kapitel 4. Diskussionen tar upp effektivare brottsbekämpning, begränsningarna med DNA:t och andra grundläggande problem. Hur andra europeiska länder med samma lagstiftningsarbete hanterar sina utvidgningar av nationell lag utforskar jag i kapitel 5. Kapitel 6 behandlar om vi skall ha ett heltäckande DNA-register eller inte. Slutligen i kapitel 7 sker det en reflektion och analys av Del 1. Del I avslutas sedan i kapitel 7 med en slutsats.

Del II och kapitel 8 inleds med att förklara grundläggande vad PKU är och vad ett PKU-register skall användas till d.v.s. dess syfte. Senare i kapitlet presenteras gällande rätt på området. För att illustrera att PKU-biobanken har utnyttjats vid andra andra tillfällen än Anna Lindh, tas exempel som Hagamannen och Tsunamin upp i slutet av kapitel 8. Arbetet kommer sedan i kapitel 9 att koncentreras på argumenten för och emot att använda PKU-registret vid brottsbekämpningen. Till sist i kapitel 10 besvaras min andra frågeställning genom analyser och reflektioner. Del II avslutas sedan med kort slutsats.

DEL I

2. Tagande av DNA i bevissyfte

2.1 Detta innebär de nya lagarna i korthet

Den förändrade lagstiftningen innebär i huvudsak att polisen får möjlighet att rutinmässigt ta salivprov för DNA-analys på alla personer som är skäligen misstänkta för ett brott där fängelse ingår i straffskalan. Det vill säga i praktiken vid misstanke om alla brott som inte utgör rena bagatellbrott såsom trafikförseelser. Det finns också en möjlighet att genom salivprov ta DNA-prov på de som inte är skäligen misstänkta för brott, om de fyllt 15 år och det finns synnerlig anledning att anta att det är av betydelse för utredningen av brottet. En annan nyhet är att alla personer man tagit prov på och som döms till något annat straff än böter får registreras i DNA-registret. Även ett nytt register kallat utredningsregister införs i Polisdatalagen, där de som är skäligen misstänkta för brott som kan medföra fängelse registreras.

2.2 Vad är DNA?

DNA är en förkortning av deoxynibonucleic acid och är den vetenskapliga benämningen på arvsmassan där våra gener finns. Generna i sin tur innehåller informationen för bildandet av proteiner, som styr vår utveckling, hur vi ser ut och fungerar. Det finns ett antal olika varianter av varje gen i en befolkning och det är dessa varianter som utgör grundstommen i den oändliga variationen mellan människor.³ Hälften av en persons kärnbärande DNA ärvs från respektive förälder. En individ bär på två varianter av varje gen, en som ärvt från modern och en från fadern. Äggcellen innehåller hälften av en människas DNA och spermien den andra hälften, blodceller däremot innehåller en komplett DNA-uppsättning. DNA finns i alla cellkärnor i kroppen samt i mitokondrierna, dvs. de cellorganeller som sköter cellers energiförsörjning. DNA-molekylen består av två sammanbundna strängar som är uppbyggda av fosfat och socker samt de fyra olika baserna adenin (A), tymin (T), cytosin (C) och guanin (G). Dessa kallas

³ Ansell, Ricky och Giulianelli, Stefan: "DNA - ett allt säkrare bevis", s.23.

också för nukleotider eller kvävebaser. De två strängarna är varandras komplement eftersom ett A i den ena strängen alltid motsvaras av ett T i den andra och ett C i den ena av ett G i den andra. Arvsmassan består av omkring 3 miljarder sådana baspar. Det är, mycket förenklat uttryckt, kombinationen av basernas ordningsföljd längs DNA-molekylen som bestämmer en individs egenskaper.⁴

2.2.1 Vad är det i DNA:t som analyseras?

DNA-analyser används idag från enklare vardagsbrott som inbrott och bilstölder som utgör huvuddelen av ärendena, till grova brott som våldtäkt, rån och mord. Den vetenskapliga forskningen är på god väg att i detalj analysera hela DNA-molekylen. Inom vetenskapen idag är basernas ordningsföljd bekant men inte alla funktioner. Vid en kriminalteknisk DNA-analys undersöks inte mer än cirka en miljondel av arvsmassan. Själva undersökningen är fokuserad på de områden som varierar mycket mellan olika individer. De delar av DNA molekylen som i dag analyseras kallas STR⁵-områden. Dessa områden har vitt man känner till ingenting att göra med en persons synliga egenskaper, såsom utseendet, eller karaktäregenskaper. När en person säkrar ett biologiskt spår på t. ex en brottsplats börjar en DNA-analys. Denna analys består av flera steg: utvinning och rening av DNA, mängdbestämning, kopiering samt separation och utläsning. Först utvinns DNA: t från cellkärnorna och föroreningar tvättas bort. Själva DNA-typbestämningen bygger på en kopieringsmetod, PCR⁶. Metoden innebär att valda delar av arvsmassan, kopieras. PCR-metod efterliknar kroppens egen DNA-process vid en celledelning. Kopieringen genomförs 28 gånger. Varje gång fördubblas antalet DNA-molekyler och slutresultatet blir miljoner kopior av STR-områdena. Noggrannheten vid denna kopieringsprocess är total, vilket är nödvändigt för att den nya cellen skall kunna fungera. Det är detta som gör DNA-analysen användbar för kriminaltekniska syften. Själva bestämningen av ett antal STR-områden presenteras som en sifferkombination. Det är denna

⁴ Prop. 2005/06:29 sid 11.

⁵ Short tandem repeats.

⁶ Polymerase chain reaction.

sifferkombination som ger en DNA-profil. En DNA-profil kan binda en person till ett visst spår.⁷

DNA-typning anses vara den största händelsen inom kriminalteknik sedan fingeravtryck började användas. Metoden, som har etablerats mycket snabbt över hela världen, är den viktigaste vetenskapliga metoden för identifiering av individer. 1985 publicerades den första DNA-metoden i England, denna användes i en brottsutredning år 1987. Målet gällde mord och våldtäkt på två unga flickor, incidenterna inträffade med två års mellanrum. Med hjälp av den nya DNA-metoden kunde båda fallen lösas. DNA-typning har varit den avgörande bevisningen i flera fällande domar, men det är också en metod för att kunna frikänna oskyldigt misstänkta personer.⁸

Dagens DNA-information ger begränsad information om en persons gener. Dock kan detta ändras med de framtida planerna att använda ny teknologi för att utforska informationen i DNA-prov. Vid DNA-analysen framkommer information om t.ex. könskromosomer, om personen har en sjukdomsrisk och vem denne är släkt med. DNA-proverna kan ge mycket information, inte bara som en identifieringskälla, utan även vem en människa är.⁹ Till exempel en analys som visar en eventuell sjukdomsrisk bör klassas som integritetskänslig. Det analyserade resultatet omvandlas dock till en sifferkombination (profil) som endast innehåller uppgifter om den undersöktes identitet. Denna läggs sedan in i registret. Alltså, de prover som tas används endast för att ta fram DNA-profiler från individen, från vilken ingen information om individen går att få fram. Denna DNA-profil utnyttjas endast för identifiering, detta kan liknas vid ett fingeravtryck. DNA-profiler som har erhållits från analyserade spår jämförs med profiler från prover med målsägande, misstänkta eller andra involverade personer. Om en persons DNA skiljer sig från spårets DNA, är den personen utesluten som källa till spåret. Om en persons DNA-profil överensstämmer med DNA-profilen från ett spår, kan personen ha avsatt spåret.¹⁰

⁷ Ibland används uttrycket ”genetiskt fingeravtryck”.

⁸ Rikspolisstyrelsens rapport 1994:2: *DNA-register* s.26.

⁹ A Report for GeneWatch sid 43. Mer information se 4.3.

¹⁰ Mer information i Tidningen Kriminalteknik 4-2005, sid 16-17.

2.3 Hur går provtagningen till praktiskt?

Vid kroppsbesiktning kan prov tas från kroppens yttre eller inre. Detta innebär att DNA-prov kan tas genom blodprov, salivprov, hårprov eller hudprov. Det allra vanligaste är blod- och salivprov. DNA-provningen kommer enligt SKL¹¹ att begränsas till salivprov¹². Salivprov används för att det är viktigt att DNA-provtagningen sker på ett så lite ingripande sätt som är möjligt för den enskilde.

Den nya lagstiftningen innebär att DNA-prover inte längre behöver tas av sjukvårdsutbildad personal. Nu blir det möjligt för samtliga polismän att själva göra provtagningen med ett nytt provtagningskit, ”salivprov för DNA”. Det här ställer stora krav på kvalitetssäkring, både vid själva provtagningen (risk för sammanblandning av fragment) och när det gäller att fylla i uppdragsbegäran (så att provet kopplas till rätt person).¹³ För att minimera denna felkälla som felaktigt tagna prover kan innebära har ett omfattande utbildnings- och informationsprogram tagits fram. Personal från SKL kommer att resa runt i Sverige för att hålla föreläsningar¹⁴ som är essentiellt för att polisen skall lyckas med denna nyvunna kunskap. Oftast går provtagningen till på det sättet att den misstänkte själv för en topsliknande pinne mot insidan av kinden. Pinnen torkas av på ett för ändamålet utformat papper. Detta papper skickas sedan till laboratoriet hos SKL för en analys.¹⁵

¹¹ Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) tillhör polisväsendet men utgör en självständig myndighet som utför kriminaltekniska undersökningar åt polis, åklagare och domstolar. Verksamheten bedrivs i Linköping med drygt 200 personer. Statens kriminaltekniska arbetar vid biologienheten som utför DNA-analyser. Källa: Identifieringsarbetet efter katastrofen SOU 2005:104 sid 320.

¹² Statens kriminaltekniska laboratorium har meddelat att det är den metod som regelmässigt kommer att användas. Prop. 2005/06:29, sid 27.

¹³ Tidningen Kriminalteknik 4-2005, sid 10-11.

¹⁴ I utbildningen ingår en presentation av registerfunktionen och den nya lagen samt effekten av ett ökat antal jämförelseprov. En visning av en utbildnings CD om provtagning och den digitala begäran som måste göras. En genomgång av provtagningen och den digitala begäran sker i detalj. Till sist kommer udda provtyper och specialfall (våldtäkter) gås igenom. Källa: Tidningen Kriminalteknik 4-2005, sid 21.

¹⁵ Idag kostar en vanlig DNA-analys omkring 2 000 kronor. Källa: Motion till riksdagen 2004/05:Ju461.

2.3.1 Proverna skickas till SKL¹⁶

För att höja kvaliteten och säkerheten i hanteringen för den betydligt högre mängd prover som kommer efter lagändringen, införs en ”Motorväg” på SKL för salivprov som skickas in på ett specialkort. Detta FTA-kit (Salivprov för DNA) består av en provtagningspinne och en blankett som är kombinerad med ett specialpapper (FTA) vilket innehåller kemikalier och som själva provet ska avsättas på. När provet avsatts spricker cellerna i provet upp, DNA:t frigörs och binds till papperet. Samtidigt inaktiveras virus, bakterier, svampar och diverse enzymer som annars skulle kunna påverka provet. Hela den här processen tar cirka en halv timme och eftersom postens leveranstider oftast är lite längre än så, är provet färdigbehandlat när det når SKL i sitt kuvert. Salivproverna har en egen postadress med två dagliga leveranser till SKL. Vid ankomsten till SKL sker den första säkerhetskontrollen; strekkoden läses av med strekkodsläsare samtidigt som det på blanketten angivna personnumret skrivs in manuellt. Nu kontrolleras dessa uppgifter mot dem som finns angivna i den digitala begäran (som uppdragsgivaren fyllt i) och om allt stämmer går provet vidare till analys. Om det inte finns en digital begäran tillåter inte systemet att provet skickas vidare.¹⁷

2.3.2 DNA-profilen tas fram

En ”batch” med ett speciellt nummer skapas i datasystemet. En batch består av 90 prover från 90 skilda FTA-kort, lika många som det finns brunnar på en så kallad platta. Hela plattan flyttas därefter över till PCR-maskinerna där elva små utvalda områden av DNA:t kopieras upp till analyserbara mängder. Sista anhalten för plattan med de 90 proven blir själva DNA-typbestämningsmaskinen som tar fram DNA-profilen för provet. Denna process görs om en gång till eftersom SKL gör dubbelanalyser (minskar misstolkningar av DNA-profiler se avsnitt 4.4.2).

2.3.3 DNA-profilen in i något register

Efter DNA-analyserna jämförs resultaten från de två proverna från samma papper med varandra. Ger de bägge proverna godkända och identiska resultat går DNA-

¹⁶ Se bilaga 5.

¹⁷ Stämmer inte uppgifterna överens läggs blanketten åt sidan för en extra kontroll så att inte någon uppgift är feltolkad.

profilen från en skäligen misstänkt person vidare till utredningsregistret. Handlar det om ett prov från en person som inte är skäligen misstänkt jämförs provet bara inom det aktuella ärendet och läggs inte in i något register. Själva DNA-proverna, i det här fallet FTA-korten, förstörs när personen i fråga gallras ur utredningsregistret, dock senast sex månader efter det att provet togs. Om det gäller ett prov som tagits på en person som inte är skäligen misstänkt förstörs provet så snart ärendet eller målet slutligt har avgjorts. Om personen döms till annan påföljd än böter eller har godkänt ett strafföreläggande om villkorlig dom registreras denne i DNA-registret. Uppgifterna tas bort när personen gallras ur belastningsregistret, vilket sker tio år efter avtjänat straff.

Om proverna inte blir godkända vid den slutliga utvärderingen anger datasystemet detta. Det kan till exempel handla om att det blir en blandbild (se 2.4.2 nedan). I dessa fall görs en manuell bedömning. Ibland kan man behöva begära in ett nytt prov och ibland kan det räcka med att göra nya analyser från samma FTA-kort som tidigare skickats in. För att effektivisera processen ytterligare skall det snart vara möjligt med en rutin som ger den provtagande polisen möjlighet att via en WIPS-fråga¹⁸ kunna få svar på frågan om en person finns i DNA-registret eller inte.

2.4 Grundläggande om DNA-profiler vid en brottsplats

2.4.1 Nära släktingar och DNA-profiler

Sannolikheten för att nära släktingar skall uppvisa samma DNA-profil är större än sannolikheten för att icke besläktade individer har samma DNA-profil. Detta innebär att man alltid måste beakta möjligheten att en nära släkting kan ha avsatt spåret. Med uttrycket nära släkting menas allmänt föräldrar, barn, helsyskon, halvsyskon, mor- och farförälder, kusin, far- och morbror samt syskonbarn. Sannolikheten för att två personer har samma DNA-profil är störst när det gäller helsyskon. Enäggstvillingar har alltid identiska DNA-profiler. I praktiken är det enbart helsyskon, föräldrar och barn som kan uppvisa identiska DNA-profiler. När man analyserar tio STR-områden, minskar dock risken för överensstämmelse mellan två personer till att i realiteten bli försumbar. Om DNA-resultatet ger en

¹⁸ Webbifierad Information från Polisiära System via dator.

ofullständig DNA-profil, ökar dock risken. Isåfall, eller om det ändå råder tvekan om från vem av flera släktingar som ett spår kan härröra, bör också dessa personers blod eller saliv analyseras. Om nära släktingar visar sig ha mycket snarlika DNA-profiler, kan ytterligare upp till fem STR-områden analyseras. Därmed kan man säkert avgöra vem spåret härrör från.¹⁹

2.4.2 Blandbild

I vissa fall kan ett spår innehålla DNA från mer än en person, en s.k. DNA-blandbild.²⁰ Oftast är det DNA från offret själv och från gärningsmannen. Ett enkelt exempel på en blandbild är då en cigarett har rökts av två personer. Vid typbestämning av spermier från exempelvis ett vaginalprov finns det också en risk att resultatet blir en så kallad blandbild. Blandbilder är också vanligt förekommande vid undersökning av kalsongfläckar. En sådan DNA-blandbild behöver inte innebära att det är en enskild fläck avsatt vid ett och samma tillfälle utan möjligheten finns att det rör sig om överlappande fläckar, som är avsatta vid två olika tidpunkter. Utvärderingen av blandbilder är av flera skäl betydligt mer komplicerad än den för rena DNA-profiler från en enda person. Exempelvis blir utvärderingen beroende av i vilka proportioner var och en har avsatt sitt DNA. Dessutom ökar risken för slumpmässig överensstämmelse och frekvensberäkningen ger ett lägre värde och därmed även en sämre slutsats. I vissa fall är blandbilden så komplex att den inte kan utvärderas för någon jämförelse mot person. Om man har blod- eller salivprover från den misstänkte kan man dock göra jämförelser med en blandbild och se om topparna från analysresultaten stämmer överens med topparna från blandbilden. Den starkaste profilen (den med mest DNA) behöver inte komma från den person som senast höll i t. ex mordvapnet. Den mest framstående DNA-profilen beror inte på hur blodig personen varit eller hur mycket fragment denne lämnat utan på individens genuppsättning. I regel leder DNA-blandbilder, de som går att utvärdera, till en svag slutsats i sakkunnigutlåtandet.²¹ Blandbilder har lett till en del fall där

¹⁹ DNA-analyser av biologiska spår Publicerad på www.polisen.se 2003-09-26, sid 7.

²⁰ Se mer nedan avsnitt 4.4.2.

²¹ Ansell, Ricky: "Kalsongfläckar löser sexbrott", s.16.

personer blivit felaktigt fällda på grund av den komplexitet som blandbilder uppvisar.²²

2.4.3 DNA:t åldras

Provet som innehåller den s.k. DNA-profilen kan förstöras genom ålder d.v.s. det sker en nedbrytning. Denna process kan ske väldigt fort när DNA:t utsätts för värme, fuktighet eller solljus. Denna process kan dock förlängas genom att man förseglar DNA:t ordentligt.²³ Problemet med nedbrytning hade sjukhuspersonalen och de frivilliga vid Tsunamikatastrofen. Här förstördes många kroppar, och därmed DNA:t, pga. den extrema fuktigheten och värmen (se mer om Tsunamin nedan 8.4).

2.4.4 För lite DNA

För lite DNA ger inga eller för dåliga resultat, medan en alltför stor mängd DNA kan medföra att analysen ”slår i taket” och att resultatet inte blir tillförlitligt. Ungefär 100 cellers DNA används vid analysen. Om det undersökta spåret inte uppvisar denna mängd, finns det inte tillräckligt med DNA för att göra en typbestämning.

3. Gällande rätt om tvångsmedel

Bestämmelser om en persons grundläggande rättigheter finns i Regeringsformen och i Europakonventionen. Tagande av DNA-prov i bevissyfte omfattas av bestämmelserna om kroppsbesiktning i 28 kap RB, och Polisdatalagen reglerar frågor kring register med uppgifter om DNA-analyser i brottmål. Sverige är genom medlemskap i EU förpliktigade att följa direktiv på området samtidigt som detta inte är obligatoriskt när det gäller rekommendationer och konventioner (ingås genom underskrift och ratifikation).

3.1 Viktiga principer

Alla är nog överens att tvångsmedel är en inskränkning i människans privata sfär. Denna skall i största möjliga utsträckning skyddas. Dock finns det ingrepp som

²² A Report for GeneWatch, sid 22.

²³ A Report for GeneWatch, sid 22.

måste ske för att en rättssäker stat skall kunna existera, exempel på detta är kroppsbesiktning. För att ha en avvägning mellan tvångsmedlen och integritetsskyddet finns det sex grundläggande principer.²⁴

Legalitetsprincipen återfinns i 1:1 RF. Denna princip säger att det måste finnas lagstöd för att få företa en åtgärd som begränsar de grundläggande fri- och rättigheterna. Detta innebär i sin tur att tillämpningen av lagens innebörd inte får frångås eller utvidgas. Vid utförandet av vissa lagar som påverkar människans rättigheter, t.ex. skydd mot tvångsmedel, skall det iaktas extra försiktighet.²⁵

Behovsprincipen kommer till uttryck i 2 kap 12 § 2 RF. Användningen av straffprocessuella tvångsmedel får ske endast om det är nödvändigt och verkningsfullt med hänsyn till syftet med åtgärden. Med detta menas att kan uppgiften lösas på något annat sätt skall detta alternativ användas. Om det är oundvikligt att tvångsmedel måste användas skall man välja det minst ingripande för den enskilde.

Proportionalitetsprincipen kan hittas i samtliga kapitel om tvångsmedel. Principen innebär att ett straffprocessuellt tvångsmedel får användas om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Detta skall vara upp till den beslutsfattare i varje enskilt fall att avgöra om den skada som nyttjandet av tvångsmedlet medför står i rimlig proportion till vad som vinnas med ingripandet.²⁶

En liknande princip är ändamålsprincipen, denna princip värnar om lagstiftarens syfte och ändamålet med regeln. Lagarna får inte kringgås genom tillämpning i något annat syfte än som det är tänkt. Principen är inte uttryckligen lagstadgad men ingår i 2:12 RF som handlar om vilka inskränkningar som får företas i de medborgliga fri- och rättigheterna. Denna regel säger bl.a. att begränsningar av de föregående nämnda rättigheterna får göras endast om detta tillgodoser ändamål

²⁴ Straffprocessuella tvångsmedel sid 10-13.

²⁵ Se även NJA 1996 s 577.

²⁶ JO 1996/97 s 56.

som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och att denna begränsning aldrig får gå utöver vad som är nödvändigt.

Makten som vi gett vår regering, den s.k. offentliga makten, skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet. Staten skall också vid utövandet av makten fullgöra sina uppgifter med allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet. Dessa principer hittas i 1:9 RF och brukar kallas för likhetsprincipen och objektivitetsprincipen.

3.1.2 Europakonventionen

Europakonventionen gäller sedan 1995 som svensk lag, vilket betyder att lagstiftning i strid med konventionen inte får göras.²⁷ Vid tillämpningen av DNA-tekniken inom brottsbekämpningen ligger artiklarna 6 och 8 i fokus. I artikel 6 deklarerar att var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess han döms för brottet. Av artikel 8 framgår att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Samtidigt får inte denna rättighet inskränkas av en offentlig myndighet annat än med stöd av lag samt om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.²⁸ Exempel på ingrepp som faller in under artikel 8 är blodprovstagning i samband med nykterhetskontroll vid bilkörning eller för fastställande av faderskap. Också tagande av DNA-prov för fastställande av DNA-profil torde falla in under denna artikel.²⁹

3.1.3 Regeringsformen

I 2 kap RF finns bestämmelser om grundläggande fri- och rättigheter. I 6 § anges att varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot påtvingat kroppsligt

²⁷ 2:23 RF, Europarättens grunder sid 24-26.

²⁸ Punkterna 1-2 i Europakonventionen.

²⁹ Proposition 2005/06:29 sid 13.

ingrepp³⁰ även i annat fall än som avses i 4 och 5 §.³¹ Vissa av rättigheterna är absoluta, med detta menas att de får inte inskränkas utan grundlagsändring. Andra rättigheter är relativa, med detta menas att de får begränsas genom lag, RF 2:12. Dock måste detta satisfiera ett syfte som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle, vara proportionerligt, inte vara ett hot mot den fria åsiktsbildningen eller att lagen begränsar rättigheterna enbart på religiös och kulturell åskådning. Det är också viktigt att nämna att RF eller annan lag inte får ha, eller för den delen införa en bestämmelse som strider emot Sveriges åtaganden av Europakonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande rättigheterna.³² Enligt 2:6 RF är varje medborgare även skyddad mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande.³³

3.2 EU – och dataflödet

3.2.1 Integritetskänslig data

I Europa skyddas dataflödet primärt av direktiv 95/46/EC (Direktivet om fritt dataflöde och den fria rörligheten av sådana data). De viktigaste principerna finns i direktivets sjätte kapitel. Direktivet vilar på viktiga principer gällande hur medlemsländer skall hantera integritetskänslig data ”sensitive data” (t.ex. videoövervakning och kontroll av internet på arbetsplatsen. Nationella DNA-profildata baser omfattas inte av det ovan nämnda direktivet. DNA-profildata basen är däremot skyddad av konvention 108/81.³⁴ De relevanta riktlinjerna för en DNA-profil data bas är här skrivna i artikel 5.

Article 5 – Quality of data

³⁰ Enligt Holmberg och Stjernqvist, Grundlagarna, s. 87, avses med uttrycket ”kroppsligt ingrepp” bl.a. smärre ingrepp som vaccination och blodprovstagning och andra liknande företeelser som brukar betecknas med ordet kroppsbesiktning.

³¹ Omfattar dödsstraff, kroppsstraff och tortyr.

³² 2:23 RF.

³³ Straffprocessuella tvångsmedel sid 10-11.

³⁴ Convention n. 108/81 for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. Svensk översättning: Skydd av individer angående den automatiska behandlingen av personlig data.

Personal data undergoing automatic processing shall be:

- a. obtained and processed fairly and lawfully;
- b. stored for specified and legitimate purposes and not used in a way incompatible with those purposes;
- c. adequate, relevant and not excessive in relation to the purposes for which they are stored;
- d. accurate and, where necessary, kept up to date;
- e. preserved in a form which permits identification of the data subjects for no longer than is required for the purpose for which those data are stored.

För att få hantera personlig datainformation skall det först och främst finnas reglerat i lag. Datan skall även samlas i tydliga och legitima syften. Det måste vara uppenbart för medborgarna varför just dessa data samlas in av myndigheterna. Proportionalitetsprincipen tas här upp genom att direktivet kräver att det finns en relevans, adekvans och ett nödvändigt syfte med insamlingen av datan. Datan skall inte heller hållas kvar längre än nödvändigt för dess syfte (jmf dock England i avsnitt 5.1.2). Säkerhet är en stor del av direktivet, medlemsländerna skall se till att bara auktoriserad personal får tillgång till informationen. Detta kräver samtidigt att personalen hanterar informationen konfidentiellt.³⁵

3.2.1 Frysning av egendom eller bevismaterial

I december 2000 tog Frankrike tillsammans med Sverige och Belgien initiativ till ett utkast till rambeslut om verkställighet av beslut om frysning av egendom eller bevismaterial. Enligt detta ska beslut som syftar till att säkerställa verkställighet av beslut om förverkande eller överlämnande av bevismaterial. Syftet är att snabbt hindra att egendomen som tas i beslag förstörs eller försvinner, detta åstadkommes genom frysning. Frysning är en åtgärd som vidtas i en brottsutredning för att förhindra undanskaffande av bevis (som kan användas i en rättegång) eller egendom (som kan komma att förverkas i och med en fällande dom). I svensk rätt motsvaras begreppet frysning av "kvarstad" samt "beslag". Huvudregeln för att verkställa ett sådant beslut enligt rambeslutet är att den gärning som föranlett frysningsbeslutet ska vara brottslig även i det verkställande landet. Detta beslut omfattar dock inte DNA-prov.

³⁵ Blume, Peter sid 34-35.

3.2.2 Prümkonventionen

Sju EU-länder³⁶ har nyligen (maj 2005) ingått den så kallade Prümkonventionen om utbyte av personuppgifter mellan nationella myndigheter för att bekämpa grov brottslighet, terrorism och illegal invandring. Konventionen föreslår ökat samarbete för att bekämpa dessa brott. Främst handlar det om utbyte av personuppgifter mellan nationella myndigheter. Dessa ska bland annat kunna jämföra *DNA-prover*, fingeravtryck och andra personuppgifter hos misstänkta personer. Konventionen är ett fristående samarbete utanför EU:s gemensamma regelverk. Inom tre år efter att konventionen har trätt i kraft är det dock tänkt att ett förslag ska läggas för att införliva konventionen i EU:s lagstiftning.³⁷

3.2.3 Europarådets rekommendation No. R (92)1.

En ytterligare aspekt av den nya lagregleringen är rekommendationen från Europarådet³⁸ som tillkom 1992. Denna rekommendation menar att DNA-analyser får sparas när det är fråga om en person som dömts för *allvarliga* brott som riktat sig mot en persons liv, integritet eller säkerhet. Denna rekommendation tillkom när DNA-tekniken var oprövad och ny. Idag kan den utvidgade DNA-tekniken användas till att lösa den s.k. mängdbrottsligheten, på ett mycket effektivt sätt än förut. Rekommendationen är ej ett bindande dokument för Sverige eller något annat EU-land. Detta har också märkts i bl.a. Storbritannien där detta dokument anses föråldrat.

3.3 Rättegångsbalken och den nya lagen

3.3.1 Kroppsbesiktning

Det kan först konstateras att ett tagande av DNA-prov omfattas av bestämmelserna om kroppsbesiktning i 28 kap RB. I det första stycket i 28 kap. 12 § RB anges att den som skäligen kan misstänkas för brott på vilket fängelse kan följa får kroppsbesiktigas för ändamål som anges i 11 §. Det betyder att en kroppsbesiktning ska innebära sökning efter föremål som kan tas i beslag eller för

³⁶ Belgien, Frankrike, Luxemburg, Nederländerna, Spanien, Tyskland och Österrike.

³⁷ Se bilaga 6.

³⁸ Europarådets rekommendation No. R (92) 1.

att ta reda på omständigheter som kan vara av vikt för utredning om brottet. En kroppsbesiktning får inte heller utföras så att den som undersöks riskerar framtida ohälsa eller skada. Med kroppsbesiktning menas en undersökning av människokroppens yttre och inre samt tagande av prov från människokroppen och undersökning av sådana prov. DNA-provtagning hänförs begreppsmässigt till kroppsbesiktning.³⁹

Ett beslut om kroppsbesiktning får enligt 13 § första stycket fattas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.⁴⁰ Ett sådant beslut fattas enligt 13 § första stycket av undersökningsledare, åklagare eller rätten. Vid fara i dröjsmål får även enskild polisman fatta ett sådant beslut.⁴¹ Kroppsbesiktning skall verkställas inomhus och i ett avskilt rum. Blodprov får inte tas av någon annan än läkare eller legitimerad sjuksköterska. Skulle det vara någon annan som tar blodprovet som t. ex en laboratorieassistent som i rättsfallet NJA 1986 s 489, kan detta försaka ett bevisvärde i en rättegång. HD menade i fallet att det måste ställas höga krav på ett blodprov som tagits med åsidosättande av reglerna i 28:13 RB. Kroppsbesiktning av en kvinna får inte verkställas och bevittnas av någon annan än en kvinna, läkare eller sjuksköterska såvida inte kroppsbesiktningen avser endast tagande av blodprov, alkoholutandningsprov eller när salivprov tas för DNA-analys.

3.3.2 Skäligen misstänkt

Genom ett tillägg till första meningen i 28:12 första stycket kommer det i den nya lagen att klargöras att kroppsbesiktning av den som *skäligen* kan misstänkas⁴² för ett brott på vilket fängelse kan följa får ske även för ändamål och på sätt som anges i 12 a §. Detta innebär att en kroppsbesiktning får genomföras om syftet är att göra en DNA-analys av provet och registrera uppgifter om just resultatet av analysen i DNA-registret eller i det utredningsregister som förs enligt Polisdatalagen. En sådan provtagning får, till skillnad mot kroppsbesiktning som

³⁹ Prop. 2005/06:29, sid 18-19 samt prop. 1993/94:24 s. 45.

⁴⁰ Se avsnitt 3.1.

⁴¹ Straffprocessuella tvångsmedel sid 124.

⁴² För att en person skall anses vara skäligen misstänkt för ett brott krävs att det föreligger konkreta omständigheter som med viss styrka talar för att personen i fråga har begått den gärning som misstanken avser (se t.ex. JO 1992/93 s. 204 och 1993/94 s. 101).

sker med stöd av de allmänna bestämmelserna i 28 kap. 12 § RB, ske även om det inte behövs för utredningen av det aktuella brottet. Till dem som skall kunna kroppsbesiktigas är målsägande, vittnen och andra personer som kan vara intressanta i en brottsutredning. Det kan således vara fråga om personer som över huvud taget inte är misstänkta för brott, dels personer mot vilka vissa misstankar av lägre grad riktas. I vilken omfattning och för vilket ändamål sådan kroppsbesiktning får ske anges i 12 b § RB.

3.3.3 Möjlighet att ta DNA-prov från annan än skäligen misstänkt

En ny 12 b § införs även i RB. Denna paragraf stadgar att en kroppsbesiktning genom tagande av salivprov får ske på någon annan än den som skäligen kan misstänkas för ett brott.⁴³ Tidigare har det varit förbjudet att utan samtycke ta DNA-prov på personer som inte var skäligen misstänkta. De personer som kan tänkas påverkas av denna nya lagbestämmelse är dels målsäganden och vittnen dels andra personer mot vilka polisen fattar misstankar men inte kommer upp i graden ”skäligen misstänkt”. Det är dock aldrig tillåtet att utan samtycke ta DNA-prov på den som är under 15 år. Någon åldersgräns för när barnet självt kan lämna samtycke finns inte.⁴⁴

Syftet med en DNA-analys av provet måste vara att underlätta en identifiering vid utredning av ett brott på vilket fängelse kan följa.⁴⁵ Det skall även finnas en synnerlig anledning att anta att det är av betydelse för utredningen av brottet.⁴⁶ Orden ”synnerlig anledning” är samma som vid kroppsvisitation enligt 11 § andra stycket. I praxis tolkas detta krav så att det skall föreligga faktiska omständigheter som påtagligt visar att man med fog kan förvänta sig att uppnå det avsedda resultatet med åtgärden.⁴⁷ Det är mycket viktigt att komma ihåg att denna paragraf omfattas av proportionalitetsprincipen i 3 a §. Det är t.ex. inte tillåtet att slumpmässigt ta salivprov på en skara människor. Det bör vägas in hur allvarligt

⁴³ Mer ingripande provtagningsmetoder får alltså inte användas och någon annan form av kroppsbesiktning är inte tillåten för dessa personer, om inte personen i fråga samtycker till åtgärden, Prop 2005/06:29 sid 39.

⁴⁴ Prop. 1998/99:133.

⁴⁵ Ett sådant prov får alltså bara tas inom ramen för en pågående förundersökning avseende ett brott på vilket fängelse kan följa.

⁴⁶ Lagrådets kommentarer i prop. 2005/06:29, sid 57.

⁴⁷ SOU 1995:47 s. 298.

det aktuella brottet är och om provtagningen av den enskilde av exempelvis religiösa skäl upplevs som särskilt integritetskränkande (se debatt nedan 4.2.2).

I andra stycket stadgas att i de fall DNA-prov har tagits från någon som inte ens skäligen kan misstänkas för brott får analysresultatet inte jämföras med de uppgifter som finns i de register som förs med stöd av Polisdatalagen, t.ex. spårregistret, eller användas för något annat ändamål än det för vilket det togs. Detta innebär att resultatet av dessa s.k. jämförelseprov får jämföras endast med resultatet av sådana DNA-prov från spår som har tagits i det *aktuella ärendet*.

Det som denna lagreglering främst främjar är att det kommer snabba besked till polisen vilka spår som härrör från målsäganden, vittnen eller någon potentiell gärningsman, som i detta läge är okänd. Vidare kommer prov från personer som omgärdas av svaga misstankar att kunna avföras från utredningen. Detta underlättar markant det polisiära arbetet och resurserna kan användas på ett mer effektivt sätt.

3.3.4 Enskilds samtycke

Innan lagändringen kom till stånd kunde en icke misstänkt person vägra lämna ett DNA-prov. Detta har ändrats i och med den nya lagändringen. Det är även viktigt att den enskilde får lämna DNA-prov om han själv vill. Detta för att just DNA-tekniken är ett viktigt användningsområde för att utesluta personer från misstanke om brott.

Både innan och efter lagändringen kan polisen ta DNA-prov om samtycke finns.⁴⁸ Inhämtande av samtycke skall inhämtas vid två väsentliga tillfällen (se även 4.2.2 nedan):

1/ Om polisen vill använda mer ingripande provtagningsmetoder än salivprovtagning.⁴⁹

⁴⁸ Ibland kan det ifrågasättas om ett enskilt samtycke lämnats, t. ex när den misstänkte finner sig i ett underläge gentemot polisen.

⁴⁹ Prop. 2005/06:29 sid 39.

2/ På personer under 15 år. Detta samtycke måste dock vara mycket tydligt och det skall nog förvissas om att det är ett verkligt samtycke från den som blir föremål för åtgärden.⁵⁰

Med visst fog kan man påstå att det över huvud taget inte är fråga om någon tvångsmedelsanvändning vid enskilda samtycke, eftersom tvångsmomentet saknas. Grundlagsskyddet avser ju också enbart påtvingade ingrepp. Så snart ingreppet inte är påtvingat, eller m. a. o. frivilligt, är det inte fråga om någon inskränkning i det grundlagsenliga skyddet.

3.4 Polisdatalagen och den nya lagen

3.4.1 Införande av DNA-registren

Insikten kom tidigt att DNA-resultat från personer och DNA-spår inlagda i sökbara dataregister skulle kunna lösa eller koppla samman ouppklarade brott. Det tog dock flera år innan lagstiftarna i Sverige och andra europeiska länder beslutade om ett DNA-register. I Sverige utfärdades lagen sommaren 1998 och den trädde i kraft första april 1999. Denna lag gav polisen möjlighet att inrätta två DNA register, ett personregister⁵¹ och ett spårregister⁵². Spårregistret innehåller DNA-profiler⁵³ från brottsplatsspår i ouppklarade brott medan personregistret innehåller DNA-profiler från redan fällda gärningsmän⁵⁴.

Det är viktigt att också poängtera och definiera ändamålet med lagen. Syftet med de inkomna DNA-analyserna är att de resultat som DNA-analyserna uppvisar skall behandlas endast för att underlätta identifieringen av personer i samband med en utredning om brott. Av 28 § Polisdatalagen framgår att om det i samband med utredning av ett brott har tagits ett prov för DNA-analys, får provet inte användas för något annat ändamål än det för vilket det togs. Provet får således inte

⁵⁰ Prop. 2005/06:29 sid 26.

⁵¹ Cirka 4000 personer finns i DNA-personregistret (startade 1999), Källa: Publicerat 3 november 2005 20:10 på www.svd.se.

⁵² I ett särskilt spårregister finns drygt 15 000 DNA-spår från ouppklarade brott, Källa: Publicerat 3 november 2005 20:10 på www.svd.se.

⁵³ En DNA-profil (DNA-fingerprint) tas fram genom en laboratorieprocess där olika platser i arvsmassan analyseras. Vidare information se www.polisen.se.

⁵⁴ Tidningen Kriminalteknik nr 4-2003.

jämföras med t.ex. spårregistret. Detta innebär att dessa prover får jämföras endast med resultatet av sådana DNA-prov från spår som har tagits i det *aktuella ärendet*. I paragraferna 22–28 § § Polisdatalagen finns föreskrifter om register med uppgifter om DNA-analyser i brottmål. Innan lagändringen fanns två register, DNA och spårregistret. I den nya lagen som nu trätt i kraft får Rikspolisstyrelsen utöver ett DNA-register och ett spårregister nu även föra ett utredningsregister (se nedan 3.4.4). DNA-registerhanteringen kan koppla samman ouppklarade brott då DNA-profiler från olika brottsplatser överrensstämmer samt att registren binder en person till spårregistret. När ingen gärningsman grips direkt efter det har begåtts ett brott blir den tekniska bevisningen avgörande för om någon ska kunna kopplas till brottet. Poliserna gör därför en brottsplatsundersökning. De letar efter de spår som tjuvarna nästan alltid lämnar efter sig: fingeravtryck, hårstrån, blod på krossat glas. Spåren kan ge gärningsmannens DNA, som förhoppningsvis redan finns i något av de två DNA-registren som idag finns i SKL⁵⁵.

3.4.2 DNA-registret

DNA-registret får enligt 23 § Polisdatalagen innehålla uppgifter om resultatet av DNA-analyser som har gjorts under utredning av ett brott. Polisdatalagen har ytterligare kriterier för att man skall kunna registrera brottslingar i DNA-registret. Dessa kriterier har minskat i omfång i och med lagförändringen den 1 januari 2006. Nedan tas upp vilka kriterier som krävdes innan och efter lagändring.

Innan lagändring

1. ett sådant brott mot en persons liv eller hälsa, personliga integritet eller säkerhet som avses i 3, 4, 6, 8, 12 eller 17 kap. brottsbalken om brottet kan leda till fängelse i mer än två år,
2. ett allmänfarligt brott enligt 13 kap. brottsbalken om brottet kan leda till fängelse i mer än två år, eller
3. försök, förberedelse, stämpling, anstiftan eller medhjälp till ett sådant brott som avses i punkterna 1 och 2.

⁵⁵ SKL är en del av polismyndigheten, men utgör en självständig myndighet, med huvuduppgiften att som ett opartiskt expertorgan utföra kriminaltekniska undersökningar i brottmål åt rättsväsendets myndigheter.

Efter lagändring

1. genom lagakraftvunnen dom har dömts till annan påföljd än böter, eller
2. har godkänt ett strafföreläggande som avser villkorlig dom.

3.4.2.1 Vilka får registreras?

Före lagändringen var det bara brottslingar som dömts för grova brott som registrerades i personregistret. Detta innebar att DNA-tekniken inte kunde utnyttjas fullt ut mot den s.k. vardags- och mängdbrottsligheten. Den DNA-profil som tas in i DNA-registret skall härröra från ett prov som tagits enligt bestämmelserna i 28 kap RB. Motsatsvis innebär detta att det inte går att registrera resultat från DNA-analyser som gjorts t.ex. inom sjukvården. Detta innebär dock inte att polisen begränsas att registrera prov som tagits under utredning av brott.

I och med den nya lagändringen kan brott som exempelvis stöld, tillgrepp av forskaffningsmedel, bedrägeri och misshandel av normalgraden registreras. Dock skall inte alla brott registreras, mindre förseelser som snatteri ger oftast bara böter och skall således ej få registreras i DNA-registret.

3.4.2.2 Vad får registreras?

Enligt 24 § Polisdatalagen första stycket skall registreringen av analysresultatet begränsas till uppgifter som ger information om den registrerades identitet och upplysningar som visar i vilket ärende analysen har gjorts och vem analysen avser. Detta innebär att det är strikt förbudet att registrera resultat som kan ge upplysningar om personliga beskafter.

3.4.2.3 Vad får registret jämföras med?

DNA-registret används som en källa för spår- och utredningsregistret. När någon person som döms till annan påföljd än böter blir denne registrerad i DNA-registret. Skulle den nyss nämnda personen göra om ett annat brott och komma undan, men att rester av sperma, blod, hudfragment finns kvar på brottsplatsen kan gärningsmannen snabbt identifieras med hjälp av t.ex. en jämförelse mellan DNA-registret och spårregistret.

3.4.2.4 Gallring

De uppgifterna som inhämtats till DNA-registret skall enligt 27 § första stycket rensas senast när denna information om den registrerade personen gallras ur belastningsregistret.⁵⁶

3.4.2 Spårregistret

Spårregistret får enligt 25 § Polisdatalagen innehålla uppgifter om DNA-analyser som har gjorts under utredning av brott och som inte kan hänföras till en identifierbar person. Utöver uppgifter om analysresultat får spårregistret endast innehålla upplysningar som visar i vilket ärende analysen har gjorts, inte t.ex. känsliga personuppgifter. I spårregistret kan uppgifter lagras om DNA-analyser som har gjorts av t.ex. hudfragment, salivrester eller sperma som påträffats på brottsplatser eller som på annat sätt utgör spår i pågående brottsutredningar och där gärningsmannen inte är identifierad. Alla relevanta spår från en brottsplats får registreras i spårregistret utan krav på brottets svårighetsgrad. Det är således endast DNA-profiler som finns i spårregistret, det finns ingen koppling till någon person.

3.4.2.1 Vad får registret jämföras med?

DNA-profilerna i spårregistret får enligt 26 § Polisdatalagen *jämföras endast* med analysresultat som

- 1) *inte kan hänföras till en identifierbar person*
- 2) *finns i DNA-registret*
- 3) *kan hänföras till en person som är skäligen⁵⁷ misstänkt för brott*

Punkten 1 används i spårregistret för att koppla samman en/flera gärningsmän till flera brott. Genom en jämförelse med punkt 2 kan polisen koppla ett DNA-spår från en brottsplats till en tidigare dömd gärningsman, som således redan finns i personregistret. I och med den utökade lagstiftningen kommer fler brott i framtiden kunna lösas eftersom de facto fler individer kommer att registreras i

⁵⁶ I Sverige tas man bort inom tio år efter avtjänat straff. Se vidare Lag (1998:620) om belastningsregister 16–18 §§.

⁵⁷ Ordet skäligen är i.o.m. den nya lagens införande nu gällande. Detta innebär också att analysresultat från DNA-prover som tagits från annan som är skäligen misstänkt för brott, antingen provtagningen skett med stöd av 28 RB 12 b § eller med den undersöktes samtycke, inte får jämföras med uppgifterna i spårregistret.

DNA-registret. Punkt 3 används för att försöka matcha en misstänkt gripen gärningsman med DNA-prover från brottsplatser som oftast ligger olösta.⁵⁸

3.4.2.2 Gallring

Uppgifterna i spårregistret skall enligt 27 § andra stycket gallras senast 30 år efter registreringen.

3.4.4 Utredningsregister

Regeringen har bedömt att det även skall finnas ett utredningsregister till polisens bifogande. Denna idé har sin ursprungliga grund i tagandet av fingeravtryck hos misstänkta personer.⁵⁹ Den DNA-profil som tas in i utredningsregistret skall härröra från ett prov som tagits enligt bestämmelserna i 28 kap RB. Motsatsvis innebär detta att det inte går att registrera resultat från DNA-analyser som gjorts t.ex. inom sjukvården.

3.4.4.1 Vilka få registreras?

Personer som är misstänkta för brott som kan leda till fängelse skall registreras i utredningsregistret, 24 a § Polisdatalagen. Ett utredningsregister får innehålla uppgifter om resultatet av DNA-analyser som har gjorts med stöd av bestämmelserna i 28 kap RB och som avser personer som är åtminstone skäligen misstänkta för ett brott på vilket fängelse kan följa.

3.4.4.2 Vad får registreras?

Analysresultatet skall begränsas till fakta som ger information om den registrerades identitet och upplysningar som visar i vilket ärende analysen har gjorts och vem analysen avser.⁶⁰ Det tål att upprepas att det är förbjudet att registrera resultat som kan ge information om personliga egenskaper.

⁵⁸ En man greps, misstänkt för våldtäkt, och tvingades lämna blodprov. Det visade att hans DNA-profil var densamma som från sperman i en kondom som hittats på våren 2001 i ett grönområde nära Boställevägen i Malmö. Kondomen hittades efter att en kvinna våldtagits där. Den 8 oktober dömdes mannen till 3,5 års fängelse för våldtäkt och sexuellt tvång efter att ha fångats med hjälp av spårregistret (se p3 ovan).

⁵⁹ För fingeravtryck gäller redan att sådana alltid skall lämnas av den som häktats som misstänkt för brott. Förutom att avtrycken har konkret betydelse vid jämförandet av misstänkta personer och avtrycken på brottsplatsen, så har dessa kunnat användas för ett uppbyggande av ett fingeravtrycksregister.

⁶⁰ 24 § Polisdatalagen.

3.4.4.3 Vad får registret jämföras med?

Värdet av uppgifterna i utredningsregistret är stora ur en brottsbekämpningssynpunkt. Laboratoriet hos SKL jämför idag alla DNA-profiler som kommer från skäligen misstänkta personer med profiler från samtliga ”öppna” olösta ärenden, d.v.s. spårregistret. Det har visat sig att i denna kategori har de fått flest träffar. Regeringen menar i propositionen att den enskildes intresse av att inte knytas till ett brott som hon har begått inte utgör något skyddsvärt intresse.⁶¹

3.4.4.4 Gallring

I den nyinförda texten om utredningsregistret i 27 § stadgas det att uppgifter i detta register skall gallras senast när uppgifterna om den registrerade får föras in i DNA-registret eller när förundersökning eller åtal läggs ned och när åtal ogillas. När ett åtal bifalls begränsas gallringen till händelser som får påföljden till enbart böter eller när den registrerade godkännt ett strafföreläggande som avser enbart böter. I den nyinförda paragrafen 27 a § stadgas att ett prov för DNA-analys som har tagits med underlag av reglerna i 28 kap. RB 12-12 b § § inte får sparas i mer än sex månader.⁶² Om uppgifterna i utredningsregistret skall gallras vid en tidigare tidpunkt t.ex. att förundersökningen läggs ner, skall även det prov som avser den registrerade gallras vid samma tidpunkt. Mycket viktigt är det att uppmärksamma att ett prov som tagits från någon som inte är skäligen misstänkt för brott, aldrig får sparas efter det att målet eller ärendet slutligt har avgjorts.⁶³

4. Konsekvenser av den utvidgade lagändringen

Möjligheten att identifiera brottslingar via fingeravtryck var på sin tid ett viktigt genombrott i kriminaltekniken. Det faktum att man skapade ett fingeravtrycksregister har varit ovärderligt för möjligheterna att framgångsrikt utreda brott. Idag kan allt fler brott klaras upp genom modern rättsmedicinsk bevisföring. Upptäckten av DNA firade för ett tag sedan femtio år. Denna upptäckt har i många avseenden påverkat vår tid, både i vår syn på livet, och i form av många tekniska och medicinska landvinningar.

⁶¹ Prop. 2005/06:29, sid 30.

⁶² Om nya prov behövs efter denna tid får förnyad provtagning ske. Prop. 2005/06:29, sid 41.

⁶³ Kan jämföras med den liknande bestämmelsen som finns sedan tidigare i PolisdataL 28 §.

4.1 Kroppsingrepp och den personliga integriteten

I oktober förra året svarade Thomas Bodström på frågan om hur han ser på DNA-registret som ett eventuellt hot människors personliga integritet:

”De ska inte begå några brott, så slipper de hamna i registret”.

Detta uttalande kan på många sett tolkas fel. Frågan uppkommer om vår justitieminister utövar någon slags despotisk makt, på vilket han antyder vilka tillgrepp som helst för att stävja brottsligheten. Självklart inte. Men svaret är lite klumpigt uttryckt och frågan kräver en integritetsdebatt.

4.1 Effektivare brottsbekämpning

4.1.1 Nya lagändringen och DNA-registret

Antalet DNA-profiler som kommer att läggas in i DNA-registret i och med den nya lagen kommer att öka med en betydande mängd och chansen att ta en brottsling ökar de facto med de antalet personer som införs i ett personregister. Om några år kan uppemot 100 000⁶⁴ personer finnas med där. Mer folk i DNA-registret skulle öka chanserna att stoppa lagöverträdarnas brottskarriärer i ett tidigt skede, speciellt vid mängdbrottsligheten. Flertalet brott begås ofta av en relativt liten krets/mängd människor som kan betraktas som mer eller mindre professionella brottslingar. Chansen att en tidigare dömd brottsling gör något brottsligt igen torde vara större än att en ”ny” brottsling gör sig skyldig till ett brott⁶⁵. Det blir också lättare att klara upp många gamla våldtäktsfall. Idag leder endast 13 procent av alla anmälda våldtäkter till åtal.⁶⁶

I och med att tiotusentals fler misstänkta får lämna DNA-prover i samband med brottsutredningar ökar möjligheten att lösa inte bara de brott provet gäller utan också äldre brott. Om en person till exempel grips för personrån, vilket är ett brott som kan leda till fängelse, kan polisen tvinga denne att lämna ett DNA-prov. Sedan kan SKL jämföra rånarens DNA med alla de spår med DNA som finns från ouppklarade brott där det saknas gärningsmän, t.ex. en våldtäkt. Vardagsbrott som

⁶⁴ Jämför med dagens ca:4000.

⁶⁵ Motion till riksdagen 1997/98:Ju50.

⁶⁶ Publicerat 3 november 2005 20:10 på www.svd.se.

tillgrepp av fortskaffningsmedel och inbrott skulle inte längre i samma utsträckning ligga "på hög" som det i viss utsträckning gör idag. Med dagens utökade lagstiftning effektiviseras polisarbetet betydligt.

Den s.k. mängdbrottslighet såsom tillgrepp av fortskaffningsmedel, inbrottsstöld, vålds- och bedrägeribrott medför lidande och kostar skattebetalarna väldigt mycket pengar. De personer som begår brott är oftast de personer som redan har begått en brottslig handling.⁶⁷ Till detta kommer att kriminaliteten kryper allt lägre ner i åldrarna. I början av den brottsliga "karriären" begår de lindrigare brott i lagstiftarens benämning, såsom t.ex. snatteri.⁶⁸ Detta kommer tyvärr i många fall fortsätta till allt mer grövre former av kriminalitet. Uppbyggandet av det brittiska DNA-registret⁶⁹ har lett till en kraftig ökning av uppklärandet av just mängdbrottsligheten och våldsbrott bland tidigare okända gärningsmän.⁷⁰

DNA-tekniken kan medföra att mycket av den brottslighet som idag förblir ouppklarad kan bekämpas effektivare. Skyldiga personer kan spåras upp snabbare och felaktigt misstänkta kan tidigt avföras från brottsutredningar och därmed minskar utredningskostnaderna och en oskyldigt misstänkt person behöver inte hållas häktad lika lång tid. Rättssäkerheten stärks i och med att personer som är misstänkta för ett brott snabbare kan frias från misstankarna genom DNA-analyser. Individerna som det tas DNA-prov på kommer tidigare att kunna avfärdas vid en förundersökning och härmed också minska lidandet för dem själva och inte minst för brottsoffren. Analysen från en persons DNA som överensstämmer med ett DNA-spår från brottsplatsen ger inte den potentiella gärningsmannen stora chanser att komma undan. Denne kanske då väljer att erkänna sitt brott i större utsträckning än idag. Samtidigt kommer en huvudförhandling avseende ett brott, där den misstänkte erkänt gärningen och erkännandet stöds av bl.a. teknisk bevisning inte ta lika lång tid som den rättegång där många vittnen måste höras.

⁶⁷ Motion till riksdagen 1997/98:Ju50, Motion till riksdagen 2004/05:Ju305 OCH Sid 28-29 A Report for GeneWatch.

⁶⁸ Skall här förtydligas att vid bagatellartade brott såsom snatteri eller andra brott där påföljden antas bli böter, samt om den misstänkte redan finns i DNA-registret *bör* inte en provtagning ske. Detta hindrar dock inte polisen att i vissa fall göra detta. Proportionalitetsprincipen skall i största mån respekteras.

⁶⁹ Omfattar dock alla kriminellt aktiva personer, se nedan "jämförelse med andra europeiska länder".

⁷⁰ Proppen sid 21.

Viktigt är dock att poängtera samtidigt som DNA-tekniken gör att polisarbetet effektiviseras på vissa områden kommer troligtvis arbetsbelastningen öka markant på andra. Antalet matchningar av DNA kommer att öka, vilket i sin tur ökar behovet att analysera DNA-prov. Belastningen under förundersökningsstadiet växer och allt fler spår än förut skall säkras på brottsplatser (se nedan 4.2.4).

4.2 Väsentliga frågor & grundläggande problem

4.2.1 Är de utökade kroppsingreppen legitima?

Den svenska lagen utvidgas, d.v.s. polisen får större befogenheter att ta DNA-prov. Detta innebär i sin tur att behörigheterna ökar för kroppsingrepp. Är påtvingande av DNA-analyser på det svenska folket legitimt egentligen och hur skall vi tolka ordet legitimt? Ordet legitimt är självklart subjektivt från betraktarens ögon. Dock måste vissa begrepp införas i ordet ”legitimt” för att det skall kunna få sin rättmätiga mening. Slår vi upp ordet kommer förklaringen ”lagligt berättigad” upp. Som förut har redogjorts för ställer många regler och konventioner stopp för påtvingade kroppsliga ingrepp. Att ta ett DNA-prov på en individ mot dennes vilja är definitivt att betrakta som ett kroppsligt ingrepp. I RF 2:12 är det stadgat att under vissa angivna förutsättningar kan dock kroppsliga ingrepp ske.⁷¹ Undantagen är emellertid först och främst till att avse åtgärder som läkarundersökningar, medicinska provtagningar och kirurgiska ingrepp, som med patientens samtycke vidtas inom den allmänna sjukvården.⁷²

En första förutsättning för att ”legalisera” tagandet av ett DNA-prov är *reglering i lag*. Ett andra villkor är att åtgärden är nödvändig och kan accepteras i ett demokratiskt samhälle som ett viktigt *ändamål*. En tredje värdering som skall granskas är att åtgärden inte går utöver vad som är *rimligt* och således står i proportion till vad som kommer att vinnas med den.⁷³ Om de ovanstående frågeställningarna uppfyller kravet om ett viktigt ändamål kan dock vara mycket subjektivt och variera från person till person. Men för att få ett samhälle att

⁷¹ Den omständigheten att man i ett visst fall upplyser målsäganden om att en vägran från dennes sida att medverka vid en undersökning kan komma att försvåra möjligheterna att utreda brottet anses inte innebära att denne utsätts för tvång i regeringsformens mening. 2003/04:JO1 sid 72-82.

⁷² 2003/04:JO1 sid 82.

⁷³ Se proportionalitetsprincipen 28:3 RB.

fungera får vi i de flesta fall se problemen från en helhetsstruktur, d.v.s. den bästa möjliga lösningen för hela kollektivet. Regeringen har valt att förebyggande och bekämpande av brott, dvs. tagandet av DNA-prov, är ett viktigt ändamål. Vad som är rimligt och härmed en sund avvägning måste också diskuteras. Intresset mellan en effektiv brottsbekämpning och integritetsskyddsintresset måste alltid vägas mot varandra och jämföras med missförhållandena för den enskilda individen. Provtagningen är uppenbart en olägenhet som inte sällan är till fördel för den enskilda individen.⁷⁴ Dock så kommer DNA-provningen att begränsas till salivprov vilket inte kan anses vara ett särskilt stort integritetsintrång.⁷⁵ Att DNA-prov är ett ingrepp är uppenbart. Men med tanke på de ovan nämnda argument, måste det även ses som ett legitimt ingrepp. Vi måste dock vara uppmärksamma under vilka former som dessa DNA-prov tas. Detta kan undanröjas med hjälp av information och utbildning hos de berörda myndigheterna.

4.2.2 Oskylldigas samtycke negligeras?

Den nya lagen kommer att innebära att en kroppsbesiktning genom tagande av salivprov får ske på någon annan än den som skäligen kan misstänkas för ett brott. Innan lagändringen var det förbjudet att ta DNA-prov på personer som inte är skäligen misstänkta utan deras samtycke. Personer som omfattas är främst målsäganden, vittnen och andra personer mot vilka polisen fattar misstankar men inte kommer upp i graden ”skäligen misstänkt”.

Det intressanta är vid vilken tidpunkt rättsväsendet får besluta om en kroppsbesiktning, när det handlar om personer som inte är misstänkta. Analysen som tas måste:

1/ Underlätta identifiering vid utredning av ett brott⁷⁶

2/ Det skall även finnas en synnerlig anledning att anta att det är av betydelse för utredningen av brottet

Orden ”synnerlig anledning” innebär att det skall kunna visas att man med fog kan förvänta sig att uppnå det avsedda resultatet med åtgärden.⁷⁷ Detta skall en

⁷⁴ Ett DNA-prov tas genom blod- eller salivprov.

⁷⁵ Se ”hur DNA-provtagningen går till” 2.3 ovan.

⁷⁶ Ett sådant prov får alltså bara tas inom ramen för en pågående förundersökning avseende ett brott på vilket fängelse kan följa.

förundersökningsledare, åklagare eller eventuellt en polis bedöma på plats. Det bör vägas in hur allvarligt det aktuella brottet är och om provtagningen av den enskilde av exempelvis religiösa skäl upplevs som särskilt integritetskränkande. Jag vill här uppmärksamma att ordet ”bör” inte innebär att dessa skäl ”skall” vägas in. Detta innebär de facto att samtyckes kravet från den enskilde individens rätt att bestämma skjuts över till myndigheterna. En enligt mig viktig rättighet negligeras i och med att det är upp till rättsväsendet att bestämma när salivprovet behövs. Individen i fråga kan alltså tvingas att lämna DNA-prov. Det är visserligen inte tillåtet att ta slumpmässiga salivprov på en skara människor, men denna bedömning är väldigt subjektiv och kan lätt kringgås. En polisman som ingriper i myndighetsutövning ger uttryck för samhällets maktbefogenheter, oavsett om han använder tvång eller inte. Denna bild torde också delas av de personer som ingripandet riktar sig mot. De befinner sig oftast i ett sådant underläge att det praktiskt taget aldrig kan bli tal om någon egentlig frivillighet.⁷⁸ Det innebär en risk när ”bevisbördan” ligger på rättsmakten. Denna bevisbedömning kan lätt väga över för mycket och lättvindligt till statsmaktens sida. Detta missbruk kan visa sig när det i vissa fall diskuteras att det är ”bättre att ta ett prov för att vara på den säkra sidan”. Det är tydligt att det finns en särskilt stor risk för att situationer av nu nämnt slag skall uppkomma, speciellt när bedömningen uppkommer om det skall tas ett DNA-prov eller inte.

4.2.3 Strikta regler hur DNA:t används

Synnerligen viktigt är det att ha strikta regler om var det biologiska materialet, som myndigheterna får tillgång till i och med provtagningen, tar vägen. Sett i ett europeiskt perspektiv finns det, som ovan nämnts (se 3.2.1), en reglering som speciellt inriktar sig på att myndigheterna i en annan stat skall verkställa beslutet genom att ta om hand och överlämna de bevis som begärs, ett s.k. bevisupptagningsbeslut. Syftet är att snabbt hindra att egendomen förstörs eller försvinner, dvs. den ska frysas. Härigenom skall möjligheten att i ett brottmålsförfarande få tag i bevis som finns i en annan medlemsstat förbättras. Beslutets tillämpningsområde har avgränsats så att bevis som för sitt upptagande förutsätter t.ex. övervakning i realtid, kroppsbesiktning och DNA-analys

⁷⁷ SOU 1995:47 s. 298.

⁷⁸ SOU 1995:47 s. 145.

utesluts.⁷⁹ Dock så vet vi att EU:s regelverk kan ändras från tid till tid och att vi härmed måste vara vaksamma. Även om t.ex. Sverige skulle sköta DNA-profilerna i våra register *exemplariskt* från en säkerhetssynpunkt, kan beslut och konventioner (som bevisupptagningsbeslutet) från EU i framtiden äventyra svenska individers integritet utomlands.

Ett tydligt reglemente måste beakta DNA-registret ur både en säkerhets- och integritetsaspekt. Hanteringen av DNA-provet i Sverige omgärdas av strikta bestämmelser såsom hur provet får användas och att provet inte får sparas längre tid än vad som är nödvändigt. Proverna används till att ta fram DNA-profiler från personen, från vilken ingen information om individen går att få fram. Denna DNA-profil kan bara utnyttjas för identifiering, som ett slags fingeravtryck. Från en integritetssynpunkt är ett införande inte speciellt komplicerat eftersom DNA:t endast är fragment och inte kan vara grund för bedömning av egenskaper, genetiska dispositioner eller andra arvsanlag. Det finns dock anledning till varsamhet och mycket noggrant regelverk i hanteringen eftersom DNA-proverna har extremt hög sensitivitet. Det finns alltid en fara, om än liten, att innan dessa prover gjorts om till DNA-profiler och efter de tagits av individen, utnyttjas via en tredjepartstransport. Vårdministern Ylva Johansson presenterade i slutet av förra året en ny lag om genetisk integritet. Lagrådsremissen innehåller ett förbud för försäkringsbolag och arbetsgivare att kräva gentester i samband med avtal.⁸⁰ Lagen omfattar dock bara tester som utvecklats för hälso- och sjukvården. Det finns redan andra metoder på marknaden för att spåra släktskap, ge privata hälsoråd eller undersöka etnisk bakgrund. Polisen får i och med den nya lagen även spara DNA-analysen i hela 6 månader⁸¹, dessa prov som vi har utrett (ovan 2.2.1 och nedan 4.3), har mycket känslig information.⁸² Det är i denna 6 månadsfasen som prov kan komma att ”försvinna” eller kopieras för annat bruk.

⁷⁹ Faktapromemoria Europeiskt bevisupptagningsbeslut, se vidare SOU 2005:501.

⁸⁰ Lagrådsremiss, genetisk integritet

⁸¹ 27 a § stadgas det att ett prov för DNA-analys som har tagits med underlag av reglerna i 28 kap. RB 12-12 b §§ inte får sparas i mer än sex månader. Om uppgifterna i utredningsregistret skall gallras vid en tidigare tidpunkt t. ex att förundersökningen läggs ner, skall även det prov som avser den registrerade gallras vid samma tidpunkt.

⁸² Se ovan ”vad är det i DNA:t som analyseras”?

4.2.4 Praktisk & Ekonomisk belastning

Som jag tog upp i 4.1.1 ovan, är det viktigt att poängtera att samtidigt som DNA-tekniken gör att polisarbetet effektiviseras på vissa områden kommer troligtvis arbetsbelastningen öka markant på andra. Sett i ett helhetsperspektiv kommer troligtvis arbetsbelastningen att öka mer än minska. Arbetsbelastningen hos domstolar men framförallt hos Kriminalvården kan inte negligeras. En ökad användning av DNA-tekniken leder troligtvis till att fler gärningsmän kan identifieras, men också att arbetsbelastningen ökar.⁸³ Nästan två tredjedelar av de anmälda brotten är så kallade mängdbrott: stölder, skadegörelse, inbrott och misshandel. Sammanlagt anmäls ungefär 800 000 sådana brott varje år.⁸⁴ Belastningen under förundersökningsstadiet och i efterföljande domstolsförhandlingar kommer utan tvivel att öka. Detta innebär att vi måste ge polisen mer resurser, annars är denna lagstiftning och dess syfte mycket begränsad. I och med den nya lagen kommer antalet prov som skall analyseras också öka därefter. I år kommer SKL att analysera DNA-prov på omkring 5 000 personer. Nästa år beräknas den siffran stiga till 30 000 personer. Men sett till det antal fall av misstänkt brottslighet som faller inom ramen för ett nytt lagförslag så kan det handla om att polisen kan ta DNA-prov på hundratusentals personer.⁸⁵ SKL har uppskattat kostnaderna till mellan 15 och 20 miljoner per år. Rent praktiskt kommer detta att bli en utmaning även för polisen.

Den nya lagen innebär inte bara att man skall ta prov för DNA-analys från väsentligt fler misstänkta personer, utan också att fler spår skall säkras på brottsplatser, där man idag kanske inte tar om hand så många spår.⁸⁶ Det finns kanske en för optimistisk bild av hur effektiva DNA-spår är i en kriminalteknisk utredning. Brottsplatsundersökningar är ett svårt arbete, det tar tid att få resultat och svaren från laboratoriet är inte lätta att tolka. Just arbetsbelastningen och den ekonomiska aspekten kommer att innebära en stor utmaning för svensk polis.

⁸³ Idag uppgår den sammanlagda arbetstid som går åt till anmälningarna motsvarande 700 heltidstjänster inom polisen. Källa: Rikspolisstyrelsen Rapport: ”Högre uppkläring av mängdbrotten”, Professor Leif GW Persson. PM 20051208.

⁸⁴ Rikspolisstyrelsen Rapport: ”Högre uppkläring av mängdbrotten”, Professor Leif GW Persson.

⁸⁵ Publicerat 3 november 2005 20:10 på www.svd.se.

⁸⁶ Nummer 4-2005 av tidningen Kriminalteknik Källa: <http://www.polisen.se/inter/nodeid=2217&pageversion=1.html> (2006-01-25).

4.2.5 *Felprioriteringar*

Bara fem procent av alla mängdbrott klaras upp. Även om polisen skulle lyckas lösa hela 50 procent fler mängdbrott än idag, skulle uppläringsprocenten ändå bara öka från 5 till 7,5 procent. Detta beror inte på att polisen är dålig utan på att merparten av brotten helt enkelt inte går att utreda. Vid en nyligen skriven utredning, ”Högre upplärning av mängdbrotten”⁸⁷, är slutsatsen att polisen varken kan eller bör utreda uppemot 90 procent av de anmälda brotten hänfödda till mängdbrottsligheten.⁸⁸ I några fall för att det inte rör sig om brott, i andra fall för att det saknas spaningsuppslag eller för att skadan är så liten att det är orimligt att lägga polisresurser där. Rapporten nämner ett fall där en kvinna gjorde en butiks kladdkaka osäljbar genom att ta av omslagsplasten. En radiopatrull skickades till platsen, förhörde kvinnan och två vittnen, varpå en utredning inleddes. Ärendet kostade staten över 20 tusen kronor. Kladdkakan kostade 29 kronor. Rapporten visar också på att den del som är viktig, såsom misshandelsfallen och bostadsinbrotten, som utgör en mindre andel av mängdbrotten, många gånger skrivs av trots att det finns spaningsuppslag, misstänkta personer och spår på brottsplatsen etc. Om inte polisen får mer resurser samtidigt som systemet effektiviseras och prioriteringar införs kan vi inte utnyttja den nya lagändringen på bästa sätt. Polisen måste kunna koncentrera sina resurser.

4.2.6 *En individprofil av elektroniska fotspår*

I och med alla nya lagförslag som kommer upp ökar samhället övervakningen av oss. Sverige inför, förutom den senaste lagändringen angående DNA-analyser och lagringar, en hel del andra bestämmelser. Polisen möjligheter till avlyssning ökas, ökad användning av kameraövervakning, regeringen diskuterar även massavlyssning av mobiltelefoner och hemliga husrannsakingar. Sverige har varit drivande på europainivå genom sin entusiasm för datalagringsdirektivet⁸⁹. Direktivet innebär att operatörer skall tvingas lagra kundernas kommunikationsdata. Dessa data innefattar bl.a. vem du ringer till, var du

⁸⁷ Rikspolisstyrelsen Rapport: ”Högre upplärning av mängdbrotten”, Professor Leif GW Persson. PM 20051208.

⁸⁸ Rikspolisstyrelsen Rapport: ”Högre upplärning av mängdbrotten”, Professor Leif GW Persson. PM 20051208, sid 14-15.

⁸⁹ Direktiv 02/58/EC.

befinner dig (mobil), innehållet i ditt sms och vad du tittar på online etc. Även videokameror blir snabbt både billigare och mindre utrymmeskrävande, samtidigt som det är en tidsfråga innan alla bostäder har bredbandsuppkoppling. Till detta kan tilläggas det vanliga adress och personregistret som är allmänt i Sverige. Ett samhälle kan lägga sig någonstans på en skala mellan två ändpunkter. Ingen övervakning alls i den ena extremen och den totala övervakningsstaten i den andra. Nästan alla människor ser båda slutpunkterna som mycket olustiga, och rakryggad har demokratier lagt sig någonstans i mitten på skalan. Nu på senare tid i och med alla förslag rör vi oss farligt fort fram emot en av dessa punkter, övervakningssamhället. Datalagring handlar om att bekräfta identitet i många fall, men minst lika mycket kartlägger den kommunikations- och handlingsmönster. Detta vill säga det du läser, skriver, vem du kommunicerar med och om vad. Vart du går, vart du befinner dig etc. Sakta men säkert kan en profil skapas runt oss. Vårt DNA vittnar om sjukdomar och hur vi ser ut. Mobilen anger var vi befinner oss, vem vi pratar med och vad vi pratar om. Kanske är det om något vi inte vill att någon annan än den det är riktat till skall höra. Detta kan t.ex. vara sjukdomar som HIV och psykiska besvär. Videoövervakningen finns idag på många ställen och breder sakta men säkert ut sig. Du finner dem på jobbet, på spårvagnen, på tunnelbanor i affärer och på satelliter (av vilka ägarna kan övervaka dig på med 1 meters felberäkningar). Internet används mer och mer idag, snart har merparten av Sveriges befolkning internet uppkoppling. Vad gillar du att shoppa på nätet? Vilka sidor är du intresserad av? Vad skriver du i dina mail och till vem?

Privatlivet är inte en absolut rättighet, men det finns många värden som måste skyddas. Det finns i huvuddrag tre stycken värden som definierar privatliv⁹⁰: fysiskt, beslutande samt informationellt privatliv. Fysiskt privatliv är kopplat till skydd för den enskildes hem och kropp. Beslutande privatliv är rätten att göra personliga val utan påtryckningar från yttre faktorer. Den informationella rätten är behörigheten att kontrollera en individs personliga information. Det fysiska värdet har fått mycket uppmärksamhet medan de andra två fått mycket mindre vaksamhet. Detta kan vara lite förvånande eftersom hotet från DNA-databaserna inte kommer från regeringens inkräktande på den kroppsliga integriteten, utan på

⁹⁰ Lazer David, DNA and the criminal justice system sid. 225-231.

det som sparas och det som finns i proven och resultaten. Därför måste de regler vi upprätthåller fokusera på den informationella delen. Insamlad information kommer med tiden förmodligen att användas för andra syften än informationen ursprungligen samlades in för ("ändamålsglidning"). Det måste vi räkna med från början. Känslig personlig information kan komma i orätta händer, eftersom alla databaser läcker, och därigenom orsaka individer stor skada. En gemensam drivkraft för all övervakningshysteri är förstås det kommersiella intresset från leverantörerna att sälja utrustning och tjänster. Övervakning är på väg att bli en storindustri. När vi ser oroande hotbilder manas fram kan det vara lämpligt att tänka över varifrån budskapet ursprungligen kommer. Om vi lägger ihop alla data från alla källor får vi nog en ganska bra bild (skrämmande) om vem en människa är. All information som insamlas kan länkas till just Dig, en slags individprofil och ett elektroniskt fotavtryck som kan användas av allt från din arbetsgivare till företag som vill sälja sina produkter. Det handlar inte om att den som har rent mjöl i påsen har inget att dölja⁹¹, det går ut över vårt privatliv!

4.2.7 Fel syfte med DNA-profiler

I mars 2004 i England meddelades en man som vittnade i domstol att han hade HIV. Hans DNA-prov hade utan hans samtycke eller medvetande testats. Denne man fick reda på detta genom att försvarsadvokaten frågade om hans sjukdomstillstånd. Senare visade det sig att mannen hade lämnat ett DNA-prov i september 2003, när han blivit arresterad men sedan släppts utan något vidare åtal.⁹²

I Louisiana, USA, genomfördes massor av DNA-prov på hundratals vita män för att hitta våldtäktsmän och mördare. De som vägrade blev illa behandlade. Polisen gav ut namn och personlig information till lokal media och arbetsplatsen där personerna jobbade. Detta ledde till att en oskyldig person blev sparkad.⁹³

⁹¹ Kan jämföras med Bodströms kommentar "De ska inte begå några brott, så slipper de hamna i registret". Se 4.1 ovan.

⁹² Booth J. Witness told in court he has HIV. The Guardian. 25-5-2004.

⁹³ Irish Council for Civil Liberties. Human rights compatibility of the establishment of a DNA database: ICCL Position Paper (2003) Dublin.

4.3 Begränsningar med DNA

Alla nu nämnda forskningsområden har många begränsningar. Det finns inget enkelt samband mellan en DNA-analys och en persons beteende. Även i de fall där det rör sig om ett relativt enkelt spår som hår eller ögonfärg, är det många olika gener inblandade. Miljön har en stor inverkan på människor, de solar och blir gråa när de blir äldre samtidigt som en person idag kan gå in var som helst och ändra sitt utseende, t.ex. frisörsalong eller genom plastkirurgi. Det är därför omöjligt att förutspå hur en misstänkt kan se ut eller hur hon betar sig. Det finns även en viss risk för att polisen misstolkar information, som t.ex. ett DNA-bevis. Detta kan i slutändan leda till felaktiga domar och det kan ta mycket värdefull från polisen genom att de ”stänger in sig i ett hörn” och riktar letandet åt fel håll. Denna typ av information kan också öka de redan förutfattade meningarna som finns om t.ex. hudfärg och ras. Det är viktigt att polisen använder denna information klokt och rätt om de vill ha kvar sitt allmänna stöd om DNA-profilering.⁹⁴

4.3.1 Hugo och morgondagens förväntningar

Förväntningarna är att HUGO⁹⁵ till slut skall identifiera de gener som kontrollerar fysiska karaktärsdrag såsom hudfärg, ögonfärg, längd, vikt och ansiktsdrag. Ett populärt forskningsområde är hur man skall kunna se en persons hälsostatus och beteende. Forskare tror att den nyss nämnda informationen i framtiden kan fås bara genom att DNA-analysera provet.

4.3.2 Att förutsäga etniskt ursprung

Forskningen inom detta område faller främst inom att försöka hitta en specifik DNA sekvens som kan förutspå etnicitet. Detta baseras på den enkla relationen mellan en persons gener och dennes genetiska ursprung. De flesta forskare tror att ”mänskliga raser” går in i varandra så pass mycket att det helt enkelt inte går att förutspå någons etnicitet från dess gener.⁹⁶ Som bäst verkar det som att genetiska

⁹⁴ A Report for GeneWatch, sid 31-34.

⁹⁵ Human Genome Project (HGP) är ett stort internationellt projekt vars mål är att kartlägga hela den mänskliga arvsmassan. Projektet startade 1989, och själva systemet går under namnet HUGO; Human Genome Organization.

⁹⁶ Etnicitet skall skiljas från ras. Etniska grupper är grupper som delar samma bakgrund såsom en geografisk plats, familjeursprung, kultur och språk. Det som definierar en ras är att de delar biologiska eller genetiska karaktärsdrag.

spår kan indikera om en persons ursprung finns i någon av de fyra största distinkta populationerna. Dessa skulle vara Asien, Europa, Amerika och Afrika. Detta säger ju dock lite om en persons ursprung. Som ett intressant exempel skall händelser från den första april 2004 användas. Den brittiska polisen använde DNA-profilering för att förutsäga en persons ursprung. De försökte hitta en välkänd våldtäktsman som våldtagit 31 äldre kvinnor i sydöstra England. Mannens DNA sades härstamma från Amerika, Europa och ”subSaharan” Afrika.⁹⁷ Denna kombination troddes bara kunna hittas i Karibien. Polisen, baserad på denna information, annonserade att de letade efter en misstänkt från Karibien och att över 200 poliser med karibisk bakgrund tillfrågades att ställa upp med ett DNA-prov för att lättare avgöra från vilken ö denna misstänkt kom ifrån. Labbet som gjorde DNA-analysen meddelade polisen att även om en bred etnisk bakgrund kan bestämmas utifrån DNA:t, kan det omöjligen visa med säkerhet vart en individ kommer ifrån.

4.3.3 Att förutsäga hudfärg

Eftersom hudfärg är ett fysiskt drag, tvärtemot etnicitet och ras, tror forskarna att detta kommer att bli lättare att förutsäga än etnicitet på en person. Dock är det inte så enkelt. Hudfärg tros vara beroende på många olika gener plus många modifierade gener. Den enda gen som är känd idag och som påverkar hudfärg är melanocortin-1 receptorn. Denna är sammanlänkad med solkänslighet, ljus hy och rött hår. Förmågan att kunna förutsäga etnicitet på en person kommer troligtvis utvecklas inom en snar framtid.

4.3.4 Att förutsäga hårfärg

Rött hår är sammankopplat med en viss gen, MCR-1 gene, som gör att håret innehåller mer röda pigment. Testet kan dock inte förutsäga exakt vilken nyans av rött och är dessutom åldersbaserat. Några människor är rödhåriga som barn och blir sedermera blonda som vuxna. På andra färger än rött är det svårare att förutspå hårfärg eftersom de innehåller fler gener. Informationen som kan fås från en DNA-analys är idag således väldigt begränsad. Men detta är också ett område som troligtvis utvecklas inom en snar framtid.

⁹⁷ För att bli definierad som en ”subSaharan” Afrikan så skall du inte komma från norra eller vissa delar av västra Afrika.

4.3.5 DNA och efternamn

Eftersom pojkar ärver både Y-kromosonen och i många samhällen även efternamnen från deras biologiska pappor skulle det i teorin finnas en länk mellan genetisk information och mäns efternamn. I den senaste studien använde forskaren sitt eget namn, Sykes. Han fann en enskild gensekvens som fanns hos 44 % av män med detta efternamn. Denna gensekvens hittades inte hos män med andra efternamn. Dock avslöjade testet också att småfel etc. skulle innebära att hälften av de Sykes som finns idag inte skulle bära på den gensekvens som testet förlitat sig på. Detta innebär att detta inte har en sådan stor förutsägbarhet. Dock kan denna sökning bli väldigt effektiv i fall där ovanliga DNA-profiler är kopplade till ovanliga efternamn.⁹⁸

4.3.6 Att förutsäga någons hälsa

Genetiska variationer kan leda till dålig hälsa, t.ex. i Huntington's sjukdom⁹⁹. Genetiska tester kan idag genomföras för att se om en person lider av t.ex. denna sjukdom. Att veta att en person lider av denna genetiska sjukdom innebär inte att man vet exakt när personen kommer att bli sjuk eller hur allvarlig denna blir. Personen i fråga behöver inte uppvisa några som helst tecken på sjukdomen. Dessa tester skulle vara en enorm integritetskränkning för individen. Det är idag okänt om detta skulle kunna användas i en polisutredning. Dock är detta en *mycket* integritetskänslig information.

4.3.7 Att förutsäga ett beteende

Många forskningsstudier har menat att det finns genetiska länkar mellan beteenden som aggression, homosexualitet och depression. Detta har dock tonats ner. Idag finns det inga bevis på att om vi har vissa gener ökar det kriminella beteendet.¹⁰⁰

⁹⁸ Lazer David, DNA and the criminal justice system sid. 49-50.

⁹⁹ Huntingtons sjukdom är en fortskridande neurologisk sjukdom som yttrar sig som en kombination av motoriska problem, kognitiv funktionsnedsättning, personlighetsförändringar samt viss ökad risk för att utveckla psykisk sjukdom.

¹⁰⁰ Lazer David, DNA and the criminal justice system sid. 306-312.

4.4 DNA i praktiken

4.4.1 Framgångsrika DNA-matchningar

Året är 1984 och den då 13-åriga Heidi Marie Fredettes kropp hittades dumpad vid sidan av en motorväg i USA. Hon hade blivit strypt, knivhöggen och sexuellt utnyttjad. Femton år senare kunde en DNA-analys genomföras och jämföras med DNA-banken med kända brottslingar. En träff kom på David James McIntosh som bara var några dagar från att släppas från ett annat straff. Nu väntade en ny rättegång där han dessutom riskerade dödsstraff.¹⁰¹

I november 1995 misshandlades och våldtogs en 23-årig kvinna sedan hon dragits in på en bakgård efter en fest i Nottingham. Ingen misstänkt kunde gripas under den efterföljande utredningen. År 2001 dömdes den då 34-åriga Mark Henson till livstids fängelse för våldtäkt på en 53-årig kvinna. Hans DNA-profil registrerades i det nationella DNA-registret. Åren gick och 2004 beslöt man att ta upp den olösta våldtäkten i Nottingham. Nu kunde polisen med hjälp av dagens teknik analysera DNA:t från brottsplatsen. Analysen träffade Hensons profil i DNA-registret och han erkände direkt.¹⁰²

I januari 2003 dömdes Mark Wilkinson från Sunderland England, till 5 år i fängelse för våldtäkt mot en 19-årig flicka 1996. Han fångades genom ett DNA-prov som han fick göra när han ironiskt nog arresterades för att urinera mot en vägg.

En man greps sommaren år 2003, misstänkt för över 100 villainbrott begångna under ett års tid. Ett DNA-prov kunde koppla mannen till över 100 inbrott eller inbrottsförsök i södra Sverige. Spåren fanns att hitta på bl.a. cigarettfimpar och blod som fanns vid och i områdena runt brottsplatsen.¹⁰³

Hur oskyldiga kan frias är ytterligare ett exempel på hur DNA-tekniken kan användas. En kille (X) var i somras misstänkt för att ha knivmördat sin sambo i deras gemensamma lägenhet. Han hade, påstod han, sett en okänd gärningsman på

¹⁰¹ Lazer David, DNA and the criminal justice system sid. 7.

¹⁰² Tidningen Kriminalteknik4-2005, sid 22.

¹⁰³ Motion till riksdagen 2004/05:Ju461.

platsen. Lite synpunkter på hur denna man såg ut hade han, men inte mycket mer. Han häktades omgående och satt i häkte ett antal månader. I höstas inträffade ytterligare ett mord inte långt från den första platsen. Denna gången fick polisen fast gärningsmannan för mord nummer två. När de jämförde gärningsmannens DNA från mord nummer två med det som hittades i X lägenhet fick man träff. Det innebär att X kunde friskrivas från all misstanke, han var oskyldig. Troligtvis hade denna X blivit fälld för mord i rätten eftersom hans berättelse om en okänd man på brottsplatsen föga hade övertygat domstolen. Mannen som var skyldig erkände och dömdes i januari i år till rättspsykiatrisk vård för mordet på sin fostersyster.¹⁰⁴

En summa över 6 miljoner kronor stals under 18 rån i norra Wales. Rånen följde alla samma mönster. Postpersonalen attackerades i deras hem varefter han höll dem gisslan och tvingade dem att öppna banken. En full DNA-profil hittades i en använd bil under första rånet. Samma DNA-profil hittades på skruvmejslar etc. från de olika rånen. Rånaren kunde gripas genom att han kunde matchas med en DNA-profil i Englands DNA-register (NDNAD se avsnitt 3.2), där han för övrigt hade hamnat för en mindre förseelse.

John Wood blev arresteras för att han stal mat för ett värde av 100 kronor. Hans DNA-prov kunde matchas till sex attacker han gjort tre år tidigare på två små flickor, åldrarna 9 och 11. Han dömdes för våldtäkt till 15 års fängelse.¹⁰⁵

4.4.2 En övertro på teknologin?

DNA-profileringen utförs av människor och dessa skall även göra bedömningar av dessa resultat. Det finns således alltid plats för den ”mänskliga faktorn”. DNA-profilen kan vara fel men vara kopplad till rätt person i registret. Eller tvärtom, DNA-profilen kan vara korrekt men kopplad till fel person i registret. Detta kan leda till falska matchningar där en oskyldig person blir felaktigt anklagad för ett brott och följaktligen att en brottsling slipper undan. I USA har tilltron till denna teknologi fått sig en knäck sedan det relativt nyligen kom fram uppgifter om att

¹⁰⁴ Tidningen Kriminalteknik4-2005, sid 22.

¹⁰⁵ A Report for GeneWatch, sid 24.

hundratals människor sedan ett antal år sitter oskyldiga i fängelse, baserat på felaktiga DNA-bevis. Laboratoriet gjorde helt enkelt misstag vid hanteringen.¹⁰⁶

För att minska felmängden skall säkerheten stärkas när nu ett betydligt större antal DNA-prover ska hanteras vid laboratoriet hos SKL. Det skall göras dubbelanalyser på samtliga prover som sänds in till SKL. De insända proverna analyseras alltså två gånger, vid skilda tillfällen och i slutänden jämförs resultaten mot varandra. För att bli godkänt måste bägge proverna uppvisa fullständiga DNA-profiler.¹⁰⁷ Som jag påpekat innan är inte alltid DNA-profilen komplett (se 2.4 ovan). Detta kan bero på för små prov, en blandning av DNA eller ett gammalt DNA (bryts ned). Eftersom DNA-profilering inte är en exakt vetenskap finns det även en risk att experter medvetet eller omedvetet övertolkar ett resultat. Ibland kan beviset tolkas så att det ”blåser i rätt riktning” för att hjälpa bevisen i det aktuella fallet.

År 1997 blev Timothy Durham släppt från ett fängelse i USA efter flera år som frihetsberövad. Han avtjänade ett straff för våldtäkt på en 11 årig flicka, ett brott som han inte kunde ha begått. Vid hans rättegång kunde Durham påvisa 11 vittnen som kunde intyga hans närvaro i en annan stat vid det aktuella brottstillfället. Han dömdes till 3000 år i fängelse. Rätten grundade sin dom på tre bevis:

- 1/ Han blev identifierad av offret
- 2/ Polisen hittade hår på brottsplatsen som var liknande till Durhams.
- 3/ Sperman som hittades på flickan matchade hans DNA-profil

Efter att ha gjort om DNA-testet visade det sig att resultatet varit ”a false positive” test, dvs. ett fel resultat hade givits. Labbet hade totalt misslyckats med att helt separera det manliga och det kvinnliga DNA:t. Kombinationen gjorde att DNA-profilen som gjordes på Durham visade att han felaktigt hade befunnit sig på brottsplatsen.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Artikeln ”Låt inte storebror syna din DNA-kod” av Pär Ström Publicerad i Aftonbladet debatt, den 30 november 2004.

¹⁰⁷ Tidningen Kriminalteknik 4-2005, ”Så förbereder sig SKL för den nya DNA-kagstiftningen”.

¹⁰⁸ A Report for GeneWatch, sid 22.

I april 1999 bad den engelska polisen Raymond Easton att lämna blodprov för att hjälpa dem med utredningen av ett inbrott 20 mil ifrån där han bodde. Raymond lämnade prov eftersom han hade vittnen på att han varit hemma tillsammans med sin familj för att se till deras sjuka dotter den aktuella dagen. Han led också av Parkinson¹⁰⁹ och kunde inte köra själv, klä sig själv eller gå mer än 10 meter utan hjälp. Raymonds DNA-profil som han hade gett polisen 4 år tidigare hade matchat den DNA-profil som hittades på brottsplatsen. Han blev nu arresterad pga. DNA-bevisningen och fick sitta flera timmar i en cell innan han blev fri från borgen. Det visade sig att Raymond blivit offer för en s.k. ”adventitious cold hit”. Detta innebär en falsk matchning av ren slump. Det tog tre månader innan anklagelserna helt släpptes.¹¹⁰

Josiah Sutton satt nästan 5 år i fängelse för en våldtäkt han inte begått. Hans fall baserades nästa bara på ett DNA-test som gjordes av Houston Police Crime Laboratory. Undersökningar senare visar att forskarna hade gjort misstaget att analysera sperman på fel sätt. Värdet av den felaktiga analysen överskattades också. Till juryn sades det att DNA-analysen matchade Suttons DNA-profil med 1 till 700 000 svarta människor i USA. Verkligheten var att det matchade med 1 till 8 svarta människor i USA.¹¹¹

5. Jämförelse med andra europeiska länder

5.1 En blick mot omvärlden

När en ny lagbestämmelse kommer till eller när lagen skall utvidgas vet lagstiftaren oftast inte hur denna kommer att te sig i verkligheten. Något som kan vara värdefullt, är att blicka ut mot omvärlden för att jämföra och inhämta information. Hur har det fungerat där och har lagstiftningen uppnått det mål och syfte som var tänkt från början?

¹⁰⁹ Parkinsons sjukdom är en neurologisk rörelsesjukdom som uppstår på grund av avvikelser djupt i hjärnans struktur. Följderna av dessa avvikelser är att den som drabbas inte längre har full kontroll över sina rörelser.

Kroppens nervceller producerar en signalsubstans som kallas dopamin. Detta dopamin har stor betydelse för hjärnans styrning av kroppsrörelserna.

¹¹⁰ A Report for GeneWatch, sid 22.

¹¹¹ A Report for GeneWatch, sid 22.

5.1.1 Nationell databas i ljuset av EU

I juni 2001 rekommenderade EU alla medlemsländer att bilda ett kompetent DNA-databas system. Detta system skulle analysera DNA-profiler.¹¹² Idag använder de flesta europeiska laboratorier samma teknik. Detta innebär bland annat att data kan överföras smärtfritt mellan länder för internationella brottsutredningar. År 2002 gjorde INTERPOL¹¹³ en undersökning ibland dess medlemmar och det visade sig att 34 utav 46 länder redan hade eller planerade att skaffa en nationell DNA-databas med profiler med syftet att lösa brott.

5.1.2 Storbritannien "ledande"

De nationella lagarna varierar i tillämpningen. Det som främst varierar är vilka som registreras i databasen samt hur länge den genetiska informationen får sparas där. I de flesta länder registreras DNA-profiler bara om personen i fråga är arresterad för grövre fysiska brott som mord, grov misshandel och sexbrott. Bara i England och Wales, Österrike och Slovenien kan polisen registrera en persons DNA-profil för vilket brott som helst. I Norge t.ex. läggs DNA-profiler till i databasen om det är grova brott, detta kräver även en lagakraftvunnen dom och ett domstolsbeslut. I Tyskland läggs DNA-profiler till vid grövre fall, även här krävs en lagakraftvunnen dom och ett domstolsbeslut. Det skall även tilläggas att beslutet om profilen skall registreras eller inte baseras även på hur stor återfallsrisken är. Holland registrerar DNA-profiler bara om DNA:t varit en avgörande betydelse i bevishänseende som lett till en fällande dom i rättegången. De flesta länder tar bort DNA-profilen på en dömd brottsling efter en period på 5 till 20 år. Bara England, Wales, Österrike, Norge och Finland har kvar dessa för en icke definierad framtid. När åtalet av de misstänkta släpps så tas DNA-profilerna bort i de flesta nationella system. Detta är dock inte fallet i England och i Wales, som behåller informationen permanent.¹¹⁴

Ett bra land att jämföra Sveriges införda lagändring med är Storbritannien. Engelsmännen har gått både ett och två steg längre. I Storbritannien har det byggts upp ett stort och mycket omfattande DNA-register som nästan omfattar

¹¹² Se Bilaga 1.

¹¹³ International Criminal Police Organization.

¹¹⁴ Sid 5, 27-28 A Report for GeneWatch.

alla kriminella. Resultat har visat sig. Det skall dock sägas att inget annat land i världen har en sådan frihet att ta, använda och lagra genetisk information som Storbritannien. Antalet uppklarade fall av mängdbrottslighet och våldsbrott har ökat radikalt. En från början okänd gärningsman hittas mycket fort med hjälp av DNA-tekniken. I Storbritannien är lagen om DNA-analyser mycket liberal och bred i sin tillämpning. År 2004 ökade polisens befogenheter i England och Wales. Polisen i dessa länder kan ta DNA-prov utan samtycke från alla som är misstänkta för något brott. Uppseendeväckande är dock att polisen får behålla denna DNA-profil trots att personen ifråga aldrig blir åtalad.¹¹⁵ Storbritannien har idag den största DNA-databasen i världen med över 3 miljoner individer.¹¹⁶ England upptäckte tidigt att upprättandet av en folklig databas kunde underlätta att ta fast brottslingar. Databasen matchar mellan sju och åttahundra brott till misstänkta varje vecka.¹¹⁷ DNA-registret NDNAD¹¹⁸ innehåller personlig och genetisk data från väldigt många oskyldiga människor. Det går inte att komma ifrån en kritisering av beslutet att alla som blivit arresterade men inte dömda kan bli DNA testade. Detta kan ses som en faktor som urholkar de mänskliga rättigheterna. Folket som finns i detta register är ständigt misstänkta, fast de kanske aldrig begått något brott. Att vara på en lista av ”ständigt misstänkt” ger en tankeställare på hur hemlandet ser på sina medborgare.¹¹⁹

6. Heltäckande DNA-register

6.1 Alla Individer i ett register

Det har förts diskussioner om ett heltäckande DNA-register i Sverige sen en tid tillbaka.¹²⁰ Enligt justitieministern Thomas Bodström är ett sådant här register inte aktuellt just nu, men han avfärdar inte förslaget.¹²¹ Ett steg till ett heltäckande

¹¹⁵ Engelsmännen ändrade sin lag efter ett fall där polisen grep en mördare med hjälp av en DNA-profil som de olagligen sparat. Mördaren hade tidigare begått ett brott som han frikänts från. Källa: www.DN.se Publicerad 2 juni 23:58.

¹¹⁶ Källa: www.DN.se Publicerad 2 juni 23:58.

¹¹⁷ Lazer David, DNA and the criminal justice system sid. 200-201.

¹¹⁸ The National DNA Database (NDNAD) innehåller genetisk information i form av DNA-profiler, sid 14 A Report for GeneWatch.

¹¹⁹ Sid 28-29 A Report for GeneWatch och Blume Peter sid 96.

¹²⁰ Enligt Aftonbladet vill 70 % av deras läsare att ett heltäckande DNA-register skall införas. Artikel Aftonbladet 28/11 2004, sid 18.

¹²¹ Artikel Aftonbladet 28/11 2004, sid 18.

DNA-register har Storbritannien tagit genom att praktiskt taget registrera alla kriminella i ett DNA-register.

6.1.1 Effektivisering och Rättssäkerhet

Många kända personer har uttryckt sig om ett heltäckande DNA-register.¹²² Som exempel kan nämnas Alf Svensson¹²³, Madeleine Leijonhufvud¹²⁴ och Björn Eriksson.¹²⁵ Ett register skulle ge en snabbare uppkläring av brott som t.ex. Helénmordet¹²⁶. Många oskyldigt misstänkta kan avfärdas på ett mycket tidigt stadium. Professorn Madeleine Leijonhufvud och Björn Eriksson säger att ett heltäckande DNA-register skulle undvika beslagtaganden av prover från PKU-registret (se del II nedan), samtidigt kan försvunna personer, barn och vuxna spåras och återfinnas, kanske innan de skadats eller dödats. Skyldiga kan spåras upp snabbt och effektivt. Inget är så effektivt för att förhindra brott som en hög upptäcktsrisk menar professorn Madeleine Leijonhufvud och Björn Eriksson. Ett heltäckande DNA-register skulle vara ett utomordentligt effektivt vapen mot våldtäkt och andra sexualbrott.¹²⁷ Mot detta kan ställas det faktum att problemen med att styrka uppsåt är svårt i sexual- och misshandelsbrott. Ett DNA-register hade inte hjälpt t.ex. Fadime¹²⁸ inte heller kvinnan i Tumbamålet¹²⁹. Ett projekt som detta kan antas kosta ett antal miljarder kronor att genomföra. I längden kanske detta betalar sig, för det försvinner även mycket pengar i utredningskostnader inom rättsväsendet.

¹²² Bland annat i DN. Ett heltäckande DNA-register diskuteras i en debattartikel i DN (27/11-04).

¹²³ Fd. partiledare för kristdemokraterna. Källa: Artikel publicerad 2006-01-19.

¹²⁴ Professor i Straffrätt vid Stockholms Universitet.

¹²⁵ Före detta Rikspolischef, idag Landshövding i Östergötland.

¹²⁶ NJA 2003 s 495. Helén rövades bort på kvällen den 20 mars 1989, och hennes sargade kropp återfanns sex dagar senare. Mordet var länge olöst, och flera misstänkta figurerade i utredningen som gång på gång förklarades närma sig sin lösning. I juni 2004 kunde en misstänkt genom DNA knytas till fynd vid kroppen, och åklagare och polis uppges anse mordet som uppkälat. I december 2004 förklarade Lunds tingsrätt Ulf Olsson (född 1951) skyldig till mordet och i april 2005 dömdes han till livstids fängelse.

¹²⁷ Artikel DN 27 november 2004.

¹²⁸ Fadime sköts till döds, 26 år gammal, med två skott av sin egen far i ett så kallat hedersmord i norra Uppsala när hon besökte sin mor och systrar för att säga adjö innan hon for iväg för att göra sitt examensarbete i Afrika. Troligtvis var det hennes mor som tipsade fadern om var dottern befann sig. Mordet aktualiserade debatten om hedersmord. Dom: Svea Hovrätt 2002-06-01; Målnr: B 4651-02.

¹²⁹ NJA 2004 s 23. Fyra män i tjugoårsåldern åtalades för grovt sexuellt utnyttjande av en trettiofemårig kvinna i hennes lägenhet i Tumba. HD friade eftersom det slogs fast att det inte kunde klagöras om de tre männen förstätt att hon befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd.

6.1.2 Integritetsaspekten

Fingeravtryck ger lika mycket information som en DNA-profil. Detta innebär att ett heltäckande DNA-register inte är mer förskräckligt än ett pass med våra fingeravtryck på. Men vågar vi verkligen bege oss hit? Att acceptera DNA-analyser som brottsutredningsmetod är en sak, att vilja se ett heltäckande DNA-register är en annan. Vi måste vara försiktiga. Ju mer undantag det görs, desto mer urvattnas regeln och förtroendet för den minskar. Många lämnar inte frivilligt prover, och det är svårt att förena tvång med de konventioner om mänskliga rättigheter som Sverige skrivit under. Ska registret bli heltäckande är en given omständighet att biologiska prover kan tas även mot människors vilja. Det är orimligt att man i ett demokratiskt land skulle tvinga medborgare att genomgå genetiska tester. Den etiska medmänskliga rättigheten om informerat samtycke skrotas för den goda sakens skull, vilket i detta fall är brottsbekämpningen. Tillsammans med alla andra funktioner som vårt samhälle använder för att kontrollera sina medborgare såsom fingeravtryck, fotoidentifiering, person- och adressuppgifter, internet identifiering, övervakningskameror, satelliter etc. skapas en mycket mer farligt omfattande profil. En profil som kommer att intensifieras som en heltäckande DNA-profil av oss (se även ”en farlig utveckling” 4.2.6 ovan).

Jag tycker dock att det är etiskt rimligt att skapa större förutsättningar för polisen och rättsväsendet att koppla gärningsmän till brottsplatsen. Detta förverkligas genom den nya lagen och är ett steg i rätt riktning. Dagens lagstiftning fungerar, som ovan beskrivits, att den som skäligen kan misstänkas för ett brott, på vilket fängelse kan följa, kan åläggas att ge salivprov i syfte att göra en DNA-analys. Även icke misstänkta kan bli föremål för DNA-analysering, dock så sparas aldrig dessa prover och de får inte användas till något annat än den liggande utredningen. De fördelar som DNA-tekniken innebär för den brottsutredande verksamheten är stora och bör tas till vara. Frågan måste dock analyseras på ett mer grundligt sätt och de genetiska integritetsaspekterna måste ägnas mer uppmärksamhet. Möjligen kan det sägas att man idag inte kan utläsa särskilt mycket integritetskänslig information ur DNA-profilerna. Vad man kan göra med ett DNA prov imorgon, om en vecka eller om 10 år vet vi dock inte idag. Det enda vi kan vara säkra på är att gentekniken går fram i rekordfart. Det kan inte på något

sätt uteslutas att man i framtiden i DNA-analyser kan finna markörer som ger information om beteende eller egenskaper som kan kopplas till kriminalitet. Något som är en viktig fråga är försäkringsbolags rätt till genetisk information. Det har konstaterats att det inom försäkringsbranschen finns en tendens att övertolka genetisk information¹³⁰. Där framgår även att den svenska försäkringsbranschen eftersträvat användning av genetisk information som inte är försäkringsrelevant¹³¹. Då är proven redan införskaffade och analyserna registrerade och integriteten är direkt i fara. DNA-proverna kan användas för brottsutredningar, jag anser att det är logiskt varför detta förfarande kan anses som legitimt (se vidare debatt ovan 4.2.1). Det är nämligen en väldig skillnad på att samla in och lagra DNA-information från brottslingar, som sker idag, och att göra det för hela svenska folket i förebyggande syfte.

6.2 de Code

Den mest internationellt diskuterade DNA-baserade projektet är de Code på Island. Detta företag har skapat två databaser. Den första har alla medicinska journaler från hela den isländska befolkningen, den andra har DNA-prov från alla invånare. Syftet med DNA-biobanken är att leta efter genetiska variationer som kan vara av medicinskt intresse. Ett kommersiellt projekt som innebär att en individ har en rätt att hoppa av, en s.k. ”opt out”, istället för att basera databasen på ett informerat samtycke. Just saknandet av det informerade samtycket, att projektet är kommersiellt samt tillhörande säkerhetsfrågor är just nu i hetluften i Europa. Islänningarna har till försvar förklarat att dessa databaser inte på något sätt används för identifiering av brottslingar. Det går dock inte att undvika tanken att detta i framtiden kan utnyttjas som ett försäljningsobjekt eller t.o.m. ett polisregister.

7. En reflektion & analys av Del I

Så tillbaka till frågeställningen som jag ville ha svar på. Hur påverkas den personliga integriteten i och med de nyligen utvidgade lagrummen i RB och Polisdatalagen? Vad vinner rättsväsendet och speciellt samhället på dessa

¹³⁰ SOU 2004:20.

¹³¹ Se dock Lagrådsremiss, genetisk integritet.

utökningar Detta har vi märkt är två mycket omfattande frågor och båda är beroende på såväl en subjektiv som en objektiv tolkning.

Jag ser utvidgningen av RB och Polisdatlagen som ett nödvändigt steg till ett säkrare samhälle. Att använda DNA för att spåra individer som är misstänkta för brott är ett av de största avancemangen för att tackla brott sedan fingeravtryckens intågande. När DNA-profilerna används på ett förnuftigt sätt kan detta ge stora fördelar till polisen när de skall fånga brottslingar såsom mördare och våldtäktsmän.

Att ta ett DNA-prov på en individ mot dennes vilja är ett kroppsligt ingrepp. Detta måste i viss mån accepteras i ett demokratiskt samhälle som Sverige. För att få ett samhälle att fungera får vi i de flesta fall se problemen från en helhetsstruktur, ha ett viktigt ändamål och ge den bäst möjliga lösningen för hela kollektivet. Tagandet av DNA-prov, är ett sådant viktigt ändamål. Att DNA-prov är ett ingrepp är uppenbart, men det måste ses som ett legitimt ingrepp.

Det uppstår dock lite oro, när vävnadsprover, genetisk information och personlig data lagras i databaser. För det första vill jag blicka ut mot Europa och jämföra den nyligen antagna Prümkonventionen med Schengenavtalet¹³². Schengenavtalet undertecknades 1990 av ett fåtal länder precis som Prümkonventionen gjordes alldeles nyligen. Även Schengensamarbetet började som ett fristående samarbete utanför EU: s gemensamma regelverk och det är inte en direkt omöjlighet att Sverige med sin expansiva roll inom tvångsmedel kommer att anta denna inom en snar framtid. Ett tydligt reglemente som beaktar DNA-registret ur en säkerhets- och integritetsaspekt måste upprätthållas. Framförallt måste Sverige ligga i fas

¹³² De fem länder som grundade Schengen undertecknade det första avtalet den 14 juni 1985. Man utarbetade en konvention som undertecknades den 19 juni 1990. Denna konvention, som trädde i kraft 1995, gjorde det möjligt att avskaffa gränskontrollerna mellan de avtalsslutande parterna och att skapa en enhetlig yttre gräns där man skulle utföra exakt likadana gränskontroller vid inresa i Schengenområdet. Man antog gemensamma regler när det gäller visum, asylrätt och kontroll vid den yttre gränsen för att personer skulle kunna röra sig fritt inom de länder som deltog i samarbetet utan att störa den allmänna ordningen. Som en central del av Schengenavtalet har man utvecklat ett datasystem som gör det möjligt för gränsstationer, polismyndigheter och konsulära ombud från de länder som ingår i Schengenområdet att få tillgång till uppgifter om vissa personer, efterlysta föremål eller fordon.

med utvecklingen i övriga Europa. Annars riskerar vi att mista kontrollen totalt. Min främsta oro är att det finns en slags tilltro till tekniken som överstiger förnuftet bland medlemsländerna. Starka viljor och stora visioner som finns i politikens värld är inte en ingrediens som passar ett sammanhang där vår integritet står på spel.

Frågan angående att använda DNA-profilering och våra mänskliga rättigheter skall tas på allvar. DNA-teknologin är annorlunda från t. ex ett fingeravtryck som sådant. Ett DNA-prov kan avslöja mycket mer än ett fingeravtryck och troligen mycket mer i framtiden med den idag exploderande utvecklingen av DNA-tekniken. Det finns en uppenbar oro att informationen kan användas på sätt som hotar våra individuella rättigheter. Vi måste vara säkra på att polisen och vår regering använder DNA:t på ett säkert sätt och respekterar våra fundamentala rättigheter och skyddar våra friheter. Den nu utvidgade RB kommer även att innebära att en kroppsbesiktning genom tagande av salivprov får ske på någon annan än den som ens är skäligen misstänkt för brott. Detta innebär de facto att samtyckeskravet från den enskilde individens rätt att bestämma skjuts över till myndigheterna. Vilket i sin tur ger ett stort ansvar på rättsmyndigheterna (enskild polisman, åklagare och domare) att beakta den personliga integriteten och således inte missbruka sin makt.

Staten har ett intresse av att minska brottsligheten. De flesta människor vill minska brottsligheten. Att till viss del ta bort några grundläggande rättigheter för att uppnå det målet är också accepterat. Det som är viktigt är att balansera rättigheterna för individerna och samhällets intressen. Gränserna för polisens makt finns i lag. Den första januari 2006 blev dessa maktmedel utökade. Idag har polisen rätt att ta DNA-prov på personer som är skäligen misstänkta för brott (där fängelse ingår i straffskalan), t.ex. trafikförseelse. Alla som man har tagit prov på och som döms till något annat straff än böter får registreras i DNA-registret, t.ex. snatteri. Polisen har även stora möjligheter att utan samtycke ta DNA-prov på personer som inte är misstänkta, vilket rättfärdigar en grundlig integritetsdebatt. I England och Wales får polisen ta prov utan samtycke från den som är arresterad för något brott. I England och Wales får polisen behålla DNA-informationen även om personen i fråga aldrig blir åtalad. De DNA-prov som inhämtas får i Sverige

inte behållas hur länge som helst och de prov som tagits från någon som inte är skäligen misstänkt för brott får aldrig sparas efter det att målet eller ärendet slutligt har avgjorts.

Den svenska lagutvidgningen innebär att vi har lagt ribban på en mer ”humanare” nivå än Storbritannien. Jag tror inte vi behöver höja ribban, detta för att flertalet brott begås oftast av en relativt liten krets/mängd människor och chansen att en tidigare dömd brottsling gör något brottsligt igen är relativt stor. Mer folk i DNA-registret skulle även öka chanserna att stoppa och ta fast brottslingar för nya och redan utförda handlingar, speciellt bland mängdbrottsligheten och våldtäkter. Indikationer på att detta är ett system som fungerar ser vi i andra länder, såsom England och Wales. Uppbyggandet av det brittiska DNA-registret har lett till en kraftig ökning av uppklarandet av just mängdbrottsligheten och våldsbrott med okända gärningsmän. Med dagens utökade lagstiftning kommer polisarbetet att betydligt effektiviseras och rättsäkerheten kommer att öka. DNA-tekniken medför att mycket av den brottslighet som idag förblir ouppklarad kan bekämpas effektivare. Skyldiga personer kan spåras upp snabbare, felaktigt misstänkta kan avföras tidigt från brottsutredningar och därmed minskar utredningskostnaderna. En oskyldigt misstänkt person behöver inte heller hållas häktad lika lång tid. För att det nya systemet och den nya lagen skall få den rätta genomslagskraften krävs det dock att rättsväsendet prioriterar rätt och att polisen i och med den ökande arbetsbelastningen får de resurser den behöver.

Sedan får man ha i åtanke att det finns inget som en felfri databas. Misstag kan leda till att oskyldiga blir utpekade för att begått ett brott. Ibland kan DNA-bevisen vara svåra att tolka, speciellt vid s.k. blandbilder. Exempel på detta har vi sett praktiska exempel på i USA och i England. Härav ser vi vikten av att kunna uppbringa en slags datakvalitet som både direktivet 95/46 och konventionen (108/81) om flödet av känsliga personuppgifter efterfrågar.

Till sist vill jag ta upp frågan om ett heltäckande DNA-register. Den dagen, tror jag nog låter vänta på sig. Riksdagen har för övrigt alldeles nyligen sagt nej till ett förslag med denna innebörd. Ur ett brottsbekämpningssyfte anser jag att det i allra högsta grad är onödigt, synnerligen kostsamt, otroligt tidsödande och inte minst

integritetskränkande. Nedan följer ett citat från Per Ström som handlar om skyddet för den enskilda individen.

”Det finns två slags människor, de gripna och de ännu inte gripna.”¹³³

7.1 Avslutande synpunkter

Min uppfattning är att vi i första hand ska inrikta oss på att registrera DNA-profiler från alla de brottsaktiva personer som finns i Sverige. Rättsväsendet kommer genom den nya lagändringen att få mer matchningar, vilket medför till en mer effektiviserad och säkrare rättsstat. Dagens utvidgning är förmodligen för tillfället tillräcklig och är enligt min mening integritetssäker från en etisk och praktisk synvinkel. Att information som rent faktiskt existerar i statens händer kan garanteras säker, är en illusion och kan givetvis aldrig garanteras. Därför skall en vidare utveckling av DNA-profil utbyte i Europa, en vidare utveckling av nationell lag samt den existerande säkerhetsmekanismen kontrolleras mycket noga.

DEL II

8. Tagande från PKU-registret

8.1 Ny brutalitet och hänsynslöshet

Tecken på samhällets nya brutalitet och hänsynslöshet uppdagades i och med mordet på Anna Lindh. Mordet på Olof Palme den 28 februari 1986 gav sig till känna i det svenska folket igen, det revs upp ett nyss läkt sår. Statsmakten kände troligtvis ett stort ansvar men samtidigt ett misslyckande ”igen” med sitt agerande att inte kunna skydda en högt uppsatt politiker. Vi svenskar fick en liten större rädsla än förut och ett behov av skydd från denna nya öppna brutalitet. Vid mordet på Anna Lindh hittades DNA från gärningsmannen som senare visade sig vara Mijailo Mijailovic. Redan innan Mijailo Mijailovic greps, misstänkt för mordet på Anna Lindh, hade polisen fått fram *en del* av hans DNA-profil. Profilen

¹³³ Per Ström, ”Låt inte storebror syna din DNA-kod”

var dock inte fullständig. DNA:t innehöll dock inte tillräckligt med celler. Om det undersökta spåret inte uppvisar minst 100 celler finns det inte tillräckligt med DNA för att göra en typbestämning av den eventuella gärningsmannen. Detta innebär att personen inte kan fällas för brott.¹³⁴ Det visade sig att staten gick långt för att få tag i mördaren, ända till PKU-registret som finns i Huddinge sjukhus, förtroendet för staten stod nu på sin spets. Är användandet av PKU-registret med syftet att lösa grova brott vettigt? Hur påverkas egentligen den enskildes integritet, vilket är mest skyddsvärt och vart går gränsen?

8.1.1 Vad är PKU?

Fenylketonuri, PKU, är en medfödd ärftlig ämnesomsättningssjukdom som drabbar både pojkar och flickor. Sjukdomen upptäcktes år 1934 av den norske läkaren Fölling. PKU innebär ett fortskridande sjukdomstillstånd och omfattande funktionshinder om man inte får en tidigt insatt och fortlöpande behandling. Under 1950-talet påvisade Bickel och medarbetare i England att det var möjligt att förebygga de svåra skadorna på det centrala nervsystemet, som PKU kan ge, genom dietbehandling med låga nivåer av fenylalanin. En förutsättning var att behandlingen inleddes under de första levnadsveckorna. På 1960-talet utvecklade den amerikanske mikrobiologen Guthrie en enkel metod för att undersöka blodprov från nyfödda barn för att tidigt identifiera barn med PKU. Provtagning av samtliga nyfödda barn för att undersöka om de har PKU inleddes i Sverige år 1965. Sjukhuset analyserar blod från nyfödda för att hitta fem olika sjukdomar som kan ge men för livet om de upptäcks för sent.

8.1.2 Vad är syftet med PKU?

I Sverige testas alla nyfödda barn genom ett blodprov för att hitta medfödda sjukdomar, varav PKU är en. Om ett prov visar positivt resultat startar behandlingen omedelbart med fenylalaninfattig kost och tillägg av viktiga aminosyror. Uteblir behandlingen helt skadas hjärnan och barnen får på sikt en svår utvecklingsstörning och andra neurologiska symptom. PKU-registret vid Huddinge sjukhus är omstritt. Det skapades 1975 och innehåller miljoner blodprov, lagrade på varsin liten filtbit. Provet tas när barnet är mellan 3 och 7 dygn gammalt och finns i ett register, i ovan nämnda sjukhus, över alla nyfödda

¹³⁴ Se avsnitt 2.4.4.

sedan 1975 (ca 3 miljoner¹³⁵). I Sverige föds cirka 5 barn med PKU per år, eller 5 per 100 000 nyfödda barn. Totalt har man genom undersökningen av nyfödda sedan år 1965 upptäckt cirka 180 barn med PKU.

När registret började spara blodproverna var det fortfarande omöjligt att ta fram en DNA-profil från en blodfläck.

8.1.3 Vad har PKU för användningsområde?

Det finns bara en lag som nämner vad PKU-registren skall vara till, det är Bbl. Förutom för vård och behandling och andra medicinska ändamål i en vårdgivares verksamhet får en biobank användas endast för ändamål som avser kvalitetssäkring, utbildning, forskning, klinisk prövning, utvecklingsarbete eller annan därmed jämförlig verksamhet. I 5 kap i ovan nämnda lag stadgas det regler om biobank med prover från nyfödda barn. Vårdgivare, som regeringen bestämmer, får för de ändamål som anges i 2 § ta emot, samla in, förvara, registrera, analysera och på annat sätt förfoga över vävnadsprover från nyfödda barn i en särskild biobank (PKU-biobanken). I ändamålen i § 2 står det att vävnadsproverna i biobanken får användas endast för analyser och andra undersökningar för att spåra och diagnostisera ämnesomsättningsjukdomar, retrospektiv diagnostik av andra sjukdomar hos enskilda barn, epidemiologiska undersökningar, uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring av verksamheten, samt klinisk forskning och utveckling.

Om någon begär att få tillgång till ett vävnadsprov från en biobank bör den som är ansvarig för biobanken särskilt överväga om provet kan lämnas ut med bibehållen respekt för den enskilda människans integritet.¹³⁶

8.2 Gällande rätt

Sjukhusets beslut att lämna ut provet efter åklagarens beslut om beslag aktualiserar en komplicerad och svårknäckt juridisk fråga. Två lagar kolliderar. Rättegångsbalkens (RB) regler om tvångsmedel och Lagen (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården. Har ett beslut om beslag enligt RB företräde framför ändamålsbestämmelserna i Bbl?

¹³⁵ Artikel DN 24/11 2004.

¹³⁶ SOSFS 2002:11.

8.2.1 Rättegångsbalken

Reglerna om tvångsmedel i Rättegångsbalken är många bl.a. reseförbudet 25:1, kroppsbesiktning 28:12, beslag 27:1, 27:14a.¹³⁷ I 27:1 RB får beslag ske om det kan ha betydelse för en brottsutredning. Beslaget kan också verkställas även om föremålet ägs eller innehas av någon annan än en misstänkt. Vävnadsproverna i PKU-biobanken "får användas endast för" de ändamål som anges i 5 :2 (se 8.2.2 nedan). Enligt RB får ett beslut om beslag meddelas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse¹³⁸. En åklagare har dock rätt att fatta beslut om beslag *även* i de fall då detta skulle medföra synnerlig olägenhet för den hos vilken åtgärd företas, som i detta fallet när cirka 3 miljoner människor vilka lämnat proverna i tron att dessa endast skulle användas för de i biobankslagen angivna ändamålen¹³⁹.

8.2.2 Biobankslagen

Biobankslagen är ett exempel på ny lagstiftning som tillkommit som ett utflöde ur bl.a. Europarådets konvention om mänskliga rättigheter och biomedicin 1997¹⁴⁰. Med biobank avses i Bbl, biologiskt material från en eller flera människor, som samlas och bevaras tills vidare eller för en bestämd tid och vars ursprung kan härledas till den eller de människor från vilka materialet härrör (Bbl 1:2). Med biologiskt material från människa menas vävnadsprover från en levande eller avliden person eller foster (Bbl 1:2). I 5 kap Bbl finns särskilda bestämmelser om den s.k. PKU-biobanken, samt om det register som hör till banken, PKU-registret. Biobankslagen reglerar vad proverna i en biobank får användas till¹⁴¹. Det är

¹³⁷ För mer information om vilka brott som omfattas av Rättegångsbalkens tvångsmedel se Gösta Westerlund Stencilsamling MM I Straffprocessrätt VT 2004, sid 23, 33.

¹³⁸ se RB 28:3 a samt 27:1 st. 3.

¹³⁹ Det finns nämligen inte någon motsvarighet till RB 28:4 st. 1 p. 3 som avser situationer då husrannsakan kan antas bli av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den hos vilken åtgärden företas.

¹⁴⁰ Socialstyrelsen Dnr 51-10082/2003.

¹⁴¹ I biobanken I 6 § Bbl står det att följande uppgifter får registreras; moderns namn, personnummer och hemort, graviditetens längd, barnets födelsetid och kön samt vid flerbörd, ordningstal, den enhet inom sjukvården som tagit provet, diagnos, uppgifter om behandling av diagnostiserade sjukdomar, och samtycke från barnets vårdnadshavare.

viktigt att förstå att registret består av två delar. Den ena delen innehåller uppgifter som till exempel moderns namn och personnummer, graviditetens längd, barnets födelsetid och diagnos. Den andra delen är en biobank med vävnadsprover. Polisen kan få tillgång till uppgifter ur den första delen om personen det gäller är misstänkt för ett brott som ger minst två års fängelse, exempelvis mord. Om mindre i straffskalan krävs det att den enskilde eller någon närstående inte lider några men, detta motsvarar HSL:s bestämmelser om sekretesskyddet¹⁴². Personuppgifterna omfattas av SekrL som avser screening av prover från nyfödda barn, 7 kap 42 § SekrL¹⁴³. Att ta del av uppgifter från den andra delen, biobanken med vävnadsprover, är just det som väckt så mycket diskussioner och är just nu mycket aktuellt.

8.2.3 Tillämpning av Biobankslagen

Redan innan Mijailo Mijailovics greps hade polisen säkrat hans DNA-profil. Men profilen var inte fullständig. För att få ett helt säkert DNA från 24-åringen vände sig polisen därför till biobanken vid Huddinge universitetssjukhus och bad om 24-åringens blodprov, vilket man också fick efter ett av åklagare fattat beslut om beslag av provet. När detta blodprov gavs från blodregistret vid Huddinge universitetssjukhus hjälpte detta polisen att definitivt säkra DNA från Mijailo Mihailovics för mordet på utrikesminister Anna Lindh. Efter ministermordet sågs en mycket kraftig ökning av begäran om borttagande av prover ur PKU-biobanken. Från 1993 till 1998 inkom cirka 5, och från 1999 till 2003 mellan 15 och 20 ansökningar årligen. Under det första halvåret efter ministermordet begärde cirka 400 personer att deras prov skulle tas bort från biobanken.¹⁴⁴

Huddinge sjukhus fick hård kritik för sitt beslut att lämna ut ett blodprov som polisen analyserade inför gripandet av Mijailo Mijailovics. Chefläkaren på Huddinge sjukhus, HansVallin, menade att sjukhuset under vissa omständigheter kan lämna ut blodprov till polisen. Agerandet var dock enligt Socialstyrelsens

¹⁴² Prop. 2001/02:44 s. 87.

¹⁴³ Kammarättens dom 23/6 2004, sid 1(3).

¹⁴⁴ En stor del av ansökningarna inkom alldeles efter medias rapportering om användandet av PKU-prov i utredningen. Den kraftiga ökningen avtog så småningom till en nivå med cirka 50 ansökningar per månad. Av dessa är cirka 75 % från föräldrar till nyfödda som vill att proven förstörs direkt efter att PKU-analyserna är färdiga. Källa: Identifieringsarbetet efter katastrofen SOU 2005:104, sid 300-330.

experter olagligt och socialminister Lars Engqvist kunde tänka sig att ändra lagen för att detta inte ska hända igen. Han menar att biobankerna skall användas endast till forskningssyfte¹⁴⁵. Andra menar att Bbl skall vika för RB och enligt nyss nämnda lag ger dessa åsikter polisen långtgående rättigheter att se material som annars är hemligt¹⁴⁶. Vissa personer¹⁴⁷ har gått längre genom att säga att det vore bra om polisens fick tillgång till sjukvårdens stora DNA-banker på ungefär samma sätt som polisen under speciella omständigheter kan få tillgång till exempelvis tandläkarjournaler¹⁴⁸. Nils Funcke på Dagens Nyheter håller inte med: ”De register och andra maktbefogenheter som staten ger sig själv måste övervakas av ettriga och opartiska organ. Utöver resurser bör de utrustas med klor som klöser. ”Här duger inga papperstigrar längre”.¹⁴⁹

I Bbl står det som nämnts ovan att vävnad från underårig inte får samlas in och bevaras i en biobank utan att dess vårdnadshavare informerats om avsikten och om det eller de ändamål för vilka biobanken får användas och *därefter lämnat sitt samtycke*. Visst kan man säga att det ligger ett indirekt samtycke kvar i Mijailovics fall, eftersom han inte utnyttjat sin rätt att, som han har som vuxen, själv avsäga sig sin registrering i PKU-banken¹⁵⁰. Men eftersom just Mijailo Mijailovics blod från PKU-registret hämtats till ett ändamål som ej stödes av lag¹⁵¹, skulle egentligen hans samtycke ha inhämtats innan åklagaren beslutade om beslag. Om vävnadsproverna skall användas för ett nytt ändamål, får proverna lämnas ut endast om det av ansökan framgår att det finns ett samtycke eller ett godkännande för det nya ändamålet.¹⁵² I realiteten idag är det inte många som vet vad de samtycker till. Enligt lagen skall föräldrarna få information om registrets ändamål. De flesta föräldrar vet att dessa PKU-prover används för att kolla efter sjukdomar, men att en förklaring till vad de samtycker till ges sällan explicit till vårdnadshavarna. I ett läge där en pappa precis blivit förälder viftas ett sådant

¹⁴⁵ Artikel Dagens Medicin 5/11-2004.

¹⁴⁶ Cecilia Schelin Seidergård Onsdag 24 november 2004 Dagens Nyheter.

¹⁴⁷ Rikskriminalens chef Lars Nylén, 24 nov 2004 Sydsvenska Dagbladet samt 25 oktober 2003 Sydsvenska Dagbladet.

¹⁴⁸ Artikel Sydsvenska Dagbladet 24/11 2004 samt 25/10 2003 Sydsvenska Dagbladet.

¹⁴⁹ Artikel Dagens Medicin 29/10 2003 sid 4.

¹⁵⁰ Enligt 3 kap 2 § jämte 3:6 i Lag (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården.

¹⁵¹ Enligt 3 kap 2 § jämte 3:6 i Lag (2002:297) om biobanker i hälso- och sjukvården.

¹⁵² Enligt 3 kap. 5 § lagen (2002:297) om biobanker inom hälso- och sjukvården.

prov i många fall bara förbi¹⁵³.

Vid sammanlagt tre olika tillfällen har polisen använt DNA från PKU-registret för att utreda mord. De två tidigare fallen inträffade innan biobankslagen hade trätt i kraft¹⁵⁴. Av det kapitel som handlar om PKU-biobanken framgår det, som ovan redogjorts för, att vävnadsprover enbart får användas för vissa ändamål. Till skillnad från Sekretesslagen finns det i denna lag inget undantag som gör att man får lämna ut material till polisen. Uppgifterna enligt biobankslagen skall bara användas för forskning och är inte ett register för att lösa samhällsliga problem, brottsutredningar eller vara ett spaningsregister för polisen. Men att många olika åsikter råder om hur denna biobank skall hanteras vid brottsutredningar torde redan vara klart.

8.2.3 Tillämpning av *Lex Superior*

Lex specialis är en latinsk term som används inom juridiken för att beteckna mera speciell lag. Om en mera generell författning (*lex generalis*) står i konflikt med en speciell (*lex specialis*) gäller den senare, t.ex så tillämpas LAS endast i de fall som inte någon speciallag är tillämplig på en arbetsrättslig fråga.¹⁵⁵ Åsikter finns att Biobankslagens 5 kap är en speciallag och därför gäller framför Rättegångsbalkens regler om tvångsmedel. Att rättegångsbalkens regler skulle ha företräde framför Biobankslagens regler har således inte varit föremål för riksdagsbehandling i detta sammanhang. Det kan således också konstateras att den intresseavvägning som finns här, kollisionen mellan den personliga integriteten och Rättegångsbalkens tvångsmedel i syfte att beivra brott, inte har prövats på ett sådant sätt att något definitivt svar finns¹⁵⁶. Viktigt att märka är bestämmelsen i 1 kap. 4 § Biobankslagen, där det skrivs att Biobankslagen är subsidiär förutom bestämmelserna i 5 kap. I förarbetena till Bbl 1:4 anges att Bbl är subsidiär i förhållande till andra författningar, men att detta inte gäller "bestämmelserna i de

¹⁵³ Artikel DN 23/11 2004.

¹⁵⁴ Artikel DN 24 november 2004.

¹⁵⁵ Se LAS 2 § 1st.

¹⁵⁶ Socialstyrelsen Dnr 51-10082/2003.

delar av kapitel 5 som behandlar register över personuppgifter”. Därmed skulle utelämnandet av vävnadsproverna i förarbetena inte omfattas av *Lex specialis*¹⁵⁷.

Enligt professor Elisabeth Rynning¹⁵⁸ finns ingenting i lagtexten eller i Bbl:s förarbeten som antyder att lagstiftaren skulle ha haft någon avsikt att undanta PKU-biobankens prover från tillämpningsområdet för Rättegångsbalkens bestämmelser om straffprocessuella tvångsmedel. Tvärtom menar hon att det talar i motsatt riktning och att reglerna i Rättegångsbalken skall ges företräde från Bbl:s 5 kap om PKU-prov. Hon pekar bl.a. på att Socialstyrelsen har yppat följande i förarbetena till Bbl.

”Allmänt gäller att ett beslut som en domstol fattar, t.ex. för att få tillgång till prover i en biobank, alltid har företräde före biobankslagens bestämmelser. Här kan t.ex. nämnas föreskrifterna om beslag i rättegångsbalken”...”¹⁵⁹

Riksdagen har dock i lagen om biobanker betonat vikten av den personliga integriteten och det informerade samtycket som grund för att vävnadsprover överhuvudtaget ska få sparas i biobanker¹⁶⁰. I motsats till vad Socialstyrelsen sagt i kommentarerna i förarbetena till Bbl, så har de 3 år senare en annan uppfattning och följer härmed Riksdagens exempel. Socialstyrelsen menar att *Lex specialis* gäller även för beslag av vävnadsprover, d.v.s. att Bbl har företräde, med den grund att det grundläggande syftet med lagen är att värna om den enskildes integritet. Vidare framför myndigheten att RB inte är förenlig med dagens nya lagar pga. att den är gammal och således inte anpassad för sådana här situationer¹⁶¹. Skyddet för den personliga integriteten, förtroendet för biobankerna och tillhörande register och forskningens behov bör väga mycket tungt i detta sammanhang.

¹⁵⁷ Henrik Edelstams utlåtande.

¹⁵⁸ Sakkunnigutlåtande till socialstyrelsen, Professor Elisabeth Rynning, 2003-11-10.

¹⁵⁹ Socialstyrelsens rapport Biobanker i hälso- och sjukvården m.m. (2000)

¹⁶⁰ Socialstyrelsen Dnr 51-10082/2003

¹⁶¹ Telefonintervju med Per Anders Sunesson på Socialstyrelsen 26/11-04.

8.3 Hagamannen

Det finns en möjlighet att en av de drygt tre miljoner blodprov som ligger i PKU-registret tillhör den våldtäktsman som Umeåpolisen jagar i vad som är länets största utredning hittills. Nu lite över 2 år sedan Anna Lindhs bortgång, har polisen än en gång begärt att få ut DNA-prov från PKU-registret. Polisen har velat ta ut material från PKU-registret för att kunna spåra mannen. Polisen har fått nekande besked, med motiveringen att det krävs ett domstolsbeslut.¹⁶² Oavsett om banken skulle lämna ut uppgifterna står polisen inför för två nya problem. För det första jagar polisen en gärningsman som är född någonstans mellan 1963 och 1978, att döma av de uppgifter Umeåpolisen förgäves begärde ur registret för ett drygt år sedan. I registret ligger enbart blodprov från dem födda från 1975 och framåt. För det andra har polisen praktiska problem. Registret är en manuell cellprovsbank, vilket innebär att färdiga sökbara DNA-profiler inte finns. I motsats till utredningen efter mordet på Anna Lindh, där det fanns en DNA-profil från en misstänkt att gå på, krävs det en mycket omfattande jämförelse ur registret.

I dagarna (29 mars, 2006) har den misstänkta Hagamannen anhållits och sedermera begärts häktad misstänkt för försök till mord samt grov våldtäkt. Med hjälp av DNA-tekniken har detta gripande varit möjligt. Nu återstår det att se om det är rätt person som är gripen.¹⁶³

8.4 Katastrofen i Asien

Efter flodvågskatastrofen i Asien är DNA-analys enda hoppet för många anhöriga om de ska få klarhet i vad som hänt deras nära och kära. I samband med katastrofen i Asien beslutade riksdagen att öppna PKU-registret för identifiering. En temporär ändring av Bbl innebär att polisen får vid stora olyckor eller andra händelser där många personer avlidit, använda sig av PKU-banken för att identifiera omkomna.¹⁶⁴ I Tsunamikatastrofen var flera generationer familjer

¹⁶² Enligt klinikchefen Ulrika von Döbeln för PKU-registret lämnas inte uppgifter ut till polisen utan att det finns ett domstolsbeslut.

Publicerad: 2006-01-19 www.aftonbladet.se.

¹⁶³ Källa: <http://www.polisen.se/inter/nodeid=15749&pageversion=1.html>

¹⁶⁴ Den 8 januari 2005 beslutade riksdagen att en ny paragraf i lagen skulle införas (5 kap. 2 a §) i biobankslagen (2002:297). Lagen trädde i kraft den 10 januari 2005 och upphör att gälla den 30

drabbade. Det har därför varit svårt att hitta tillräckligt nära släktingar som kunnat ge referensmaterial för identifieringen. PKU-proven har visat sig vara mycket värdefulla (bilaga 3).¹⁶⁵ Rikspolisstyrelsen har begärt ut prov från 127 personer ur PKU-biobanken.

9. Konsekvenser

9.1 Vilket intresse är tyngst?

Åklagarens beslut om beslag innebär att två lagar kolliderar. Vilket intresse/lag väger tyngst? Biobankslagen har en utgångspunkt för respekten och skyddet för den personliga integriteten och rättsväsendets regler om tvångsmedel för att utreda brott. Socialstyrelsen utövar tillsyn över verksamheten i Biobankslagen. Socialstyrelsen tyckte dock att det var en särskilt viktig fråga och har lämnat över ärendet till Socialdepartementet. Ärendet ligger nu under utredning och det är upp till Socialdepartementet att avgöra vad som gäller.

9.1.2 Effektivare brottsbekämpning

Om polisen får tillgång till PKU-registret kommer många ouppklarade fall att lösas. Ett sådant system skulle likna ett s.k. heltäckande DNA-register (se ovan 6.1). Polisen sparar ju, som redogjorts för ovan, DNA-profiler från brottsplatserna i det s.k. spårregistret, utredningsregistret och i personregistret efter gällande rätt på området, för att i framtiden möjligen binda en gärningsman till flera brott. Våldtäktmän, mördare och misshandlare har en betydligt större risk att åka fast om polisen får chansen att jämföra DNA-profiler med 3 miljoner svenskar i PKU-registret (jämförbart med dagens båda register som innehåller cirka 13 000 DNA-profiler). Sedan är det viktigt att föra fram att det uppkommer en del praktiska problem innan ett eventuellt register skulle vara funktionellt (se 8.3 ovan). Att ett ”DNA-matchande” i sig inte är en tillräcklig bevisning i en rättegång torde dock

juni 2006.

¹⁶⁵ För närmare 70 % av de svenskar som då identifierats med DNA-analys var referensprov från PKU-biobanken till hjälp. Källa: Identifieringsarbetet efter katastrofen SOU 2005:104, sid 314.

vara helt klart. Med hänsyn till utrymmet utelämnas detta i arbetet¹⁶⁶.

Om vi bortser från praktiska problem såsom att leta efter gärningsmännen i registret, skulle en tillgång till PKU-registret ge en mycket större brottsutredande effekt än den nya lagen om DNA-personregister kan leverera. Skillnaden är att den förra omfattar en större del av den ”civila” befolkningen, inte brottslingarna. Därmed är en integritetsdiskussion än mer befogad vid ett tagande från PKU-registret.

9.1.3 Förtroendet och integritetskränkningen

I Biobankslagen är provgivarnas uttryckliga samtycke grundläggande och styrande för hanteringen och förvaringen av vävnadsprover i biobanker. Vävnadsproverna i PKU-biobanken har, precis som är fallet beträffande andra biobanker, tillkommit på frivillig väg efter information till provgivarna om de ändamål som vävnadsproverna får användas till. Regleringen kan här i viss mån sägas ansluta till bestämmelserna i HSL på så sätt att inom vården gäller krav på samtycke inte bara för själva undersökningen eller provtagningen utan också den efterföljande bearbetningen av undersökningsmaterialet. Ett blodprov får således i princip inte användas för andra analyser än de som överenskommit med patienten.¹⁶⁷ Samtycket till denna förvaring och användning kan när som helst återkallas och proverna måste isåfall förstöras eller avidentifieras.

Biobankslagen syftar till att integritetsskyddet skall tillgodoses och tillförsäkra den som tillåter att det sparas biologiskt material i en biobank. Det är givetvis viktigt att en provgivare kan lita på att den information som han eller hon har fått och grundat sitt samtycke på är korrekt. En osäkerhet kring denna fråga kan medföra ett minskat förtroende för verksamheter med biobanker och en större motvilja hos människor att ge samtycke till att deras vävnadsprover sparas. Detta förhållande kan i sin tur leda till sämre villkor för forskningen som helhet och därmed i förlängningen behandlingen av sjukdomar hos enskilda patienter¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Se vidare Linda Jeppson, Examensarbete om ”DNA bevisvärde i brottmål” samt Magnus Pettersson ”Vilja, insikt och likgiltighet, Om uppsåt och bevisning”.

¹⁶⁷ Se vidare Elisabeth Rynning, Samtycke till medicinsk vård och behandling s. 181.

¹⁶⁸ Socialstyrelsen Dnr 51-10082/2003.

Ytterligare en faktor att ta hänsyn till när det gäller den personliga integriteten är att proven i PKU-biobanken består av blodprover, och innehåller således individens hela arvs massa, med all dess information. De DNA-profiler som sparas i SKL:s DNA-register består däremot av genetisk information från en mycket liten del av arvs massan.

Huddinge sjukhus har fått många brev från människor som är upprörda över att ingen talade om att polisen skulle kunna använda deras blod.¹⁶⁹ Mats Hansson, docent i medicinsk etik vid Uppsala universitet, är mycket kritisk till att sjukhuset gav polisen tillgång till blodprov från biobanken. Efter att Anna Lindhs mördare hittats med hjälp av PKU-registret har hundratals svenskar har begärt att få sina blodprov i PKU-banken förstörda. Förtroendet för hela samhället och biobankerna försvinner när något sådant här inträffar¹⁷⁰. I det sammanhanget är utgångspunkten att den genetiska integriteten måste skyddas, så att människor inte befarar att uppgifter om DNA som utlämnas i sjukvårdssammanhang används i andra syften. Det är viktigt att den som söker vård tryggt kan anförtro sjukvården genetisk information. En avveckling av den heltäckande svenska arkiveringen i biobanker, som kan bli en konsekvens, vore en nationell tragedi. Vi har ansvar mot kommande generationer för att tillvarata vårt biobanks arv. Det är en nationell resurs av stor betydelse för svenska folkets hälsa och välfärd.

10. En reflektion och analys av Del II

Tillbaka till frågeställning två som jag ställde i början av mitt arbete. Är användandet av PKU-registret med syftet att lösa grova brott vettigt? Hur påverkas egentligen den enskildes integritet, vilket är mest skyddsvärt och vart går gränsen?

Förarbeten kan i detta fall tolkas på många olika sätt. Henrik Edelstam och Elisabeth Rynning menar att i förarbetena finns det inget som tyder på att just ”vävnadsprover” i Bbl 5 kap inte omfattas av Lex specialis, utan endast register

¹⁶⁹ Sedan polisen fick ta ut DNA-prov för Anna Lindh utredningen har 1 400 prov efter begäran raderats ur registret. Under alla åren dessförinnan hade 130 personer begärt utträde. Källa:

www.sydsvenskan.se Publicerad: 2006-01-21

¹⁷⁰ Artikel DN 24/11 2004.

över personuppgifter¹⁷¹. Att Bbl:s 5 kap ej omfattas av Lex specialis stöds också genom socialstyrelsens egna uttalande¹⁷². Samtycket kan därav bortses från, eftersom det handlar om ett beslag som är ett tvångsmedel. Med hänsyn till att beslag är ett straffprocessuellt tvångsmedel som *får användas oavsett samtycke* kan inte förfarandet att ta fram det aktuella vävnadsprovet heller ha ansetts ha inneburit att man självständigt eller på eget initiativ "förfogat" (se Bbl 5:1) över vävnadsprovet eller "lämnat ut" detta. Åklagaren har heller inte "ansökt om" att få tillgång till provet (se Bbl 4:1). Det faktum att man tillhandagått åklagarens beslagsbeslut har alltså inte inneburit att det varit fråga om utlämnande av vävnadsprover i den mening som avses i biobankslagen. Gentekniken har dock gått mycket fort fram, fortare än vi trott och därför kan det inte enligt min mening, fästas någon vikt vid Socialstyrelsens lite enligt min mening föråldrade uttalande (år 2000)¹⁷³. Personerna som gett sig in i debatten har enligt mig missat det väsentliga och några andra essentiella uttalanden i förarbetena. Den personliga integriteten tillhör själva andemeningen och hjärtat av Bbl¹⁷⁴. Till det kommer det samhälliga förtroendet för biobankerna, det tillhörande registret, forskningens behov (i förlängningen befolkningens hälsa) och skyddet för prover mot användning utan ett direkt givet informerat samtycke.

Kan en åklagare ha rätt att vid starka misstankar, och då det handlar om grövre brott såsom mord eller dråp, få ut vävnadsmaterial ur biobankerna? En gränsdragning vid en ny lagstiftning kan t.ex. gå vid att polisen kan få del av DNA-prov när det föreligger ett tillräckligt starkt utredningsintresse. Något som måste iaktas är proportionalitetsprincipen. Enligt RB får nämligen beslut om beslag meddelas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse¹⁷⁵. Detta medför således att en sådan undersökning får förekomma endast om den är försvarlig med hänsyn till motstående intressen. Detta kan ju innebära att undersökningar i straffprocessuellt syfte av blodprov från PKU-biobanken bara kan

¹⁷¹ Henrik Edelstams utlåtande.

¹⁷² Socialstyrelsens rapport Biobanker i hälso- och sjukvården m.m. (2000).

¹⁷³ Socialstyrelsens rapport Biobanker i hälso- och sjukvården m.m. (2000).

¹⁷⁴ Socialstyrelsen Dnr 51-10082/2003.

¹⁷⁵ Kan jämföras med bestämmelsen i RB 27: 1 st. 3.

få förekomma i undantagsfall. En sådan ordning måste dock byggas upp av ett särskilt regelverk anpassat just för detta ändamål och inte sammanblandas med biobankslagen. Dock kan frågan om att ge polis eller åklagare tillgång till ett vävnadsprov i en biobank och därigenom godta att provet kan användas för ett helt annat ändamål än vad provgivaren samtyckt till. Detta kan vara till avsevärd nackdel för provgivaren och inrymmer såväl rättsliga som etiska aspekter. Förutom de legala problemen kan polisens tillgång till PKU-registret få mycket negativa återverkningar i form av att bankens syfte och användning starkt kan ifrågasättas. Detta medför inte enbart en risk för kränkning av den direkt berörda provgivarens integritet, utan kan också medföra att allmänhetens förtroende för PKU-biobanken äventyras. Svenskarna har lämnat blodprover eftersom deras föräldrar trodde att proverna skulle användas till sjukvård och forskning. Troligtvis kommer det att väckas tvivel om alla former av deltagande i biobanker om registret behandlas som ett förtäckt polisregister. Detta kan i sin tur i förlängningen leda till försämrade förutsättningar för framtida forskning och annan angelägen verksamhet som är beroende av material från PKU-biobanken.

10.2 Ny lag?

Både Haga-mannen och Tsunamikatastrofen utgör exempel på när ett behov av uppgifter från PKU-banken uppkommer. Denna och andra biobanker utgör en för Sverige unik resurs, där heltäckande forskningsmaterial finns att tillgå. Det ger forskare i Sverige möjligheter att utföra forskningsstudier som inte går att utföra utan denna resurs. PKU-biobanken är dessutom en mycket värdefull källa för referensmaterial till avlidna, samtidigt som det är av vikt att bibehålla allmänhetens förtroende för denna forskningsresurs. Ett ständigt öppnande av alla andra DNA-register när något har hänt, kan nämligen öppna för godtycke och oklara rutiner. Det är viktigt att hålla registren isär efter deras syften, polisiära register är polisiära register, forskningsregister är forskningsregister. Syftet med biobanken är till för att hitta barn som har allvarliga sjukdomar. Börjar vi prioritera annat riskerar vi att inte längre hitta sjukdomarna.

Den bästa lösningen som jag i första hand förordar är en ordning som tydligt anger att Rättegångsbalkens bestämmelser om tvångsmedel *inte* har företräde

framför Biobankslagen. Detta kan t.ex. åstadkommas genom att en ny särskild bestämmelse införs i Bbl eller genom ändringar i RB. Det är dock även nödvändigt att reglerna för den svenska PKU-biobanken och andra biobanker förklaras. Lagrådet riktade bl.a. kritik mot att det inte gjordes någon regelrätt remissrunda vid den tillfälliga lagändringen vid tsunamikatastrofen.¹⁷⁶ Det bör övervägas om en ny permanent lag. Det borde här klargöras vilka villkor som ska gälla för användandet av biobankerna. Dels som resurs vid en katastrof och och Rättegångsbalkens eventuella företrädare framför Biobankslagen.

10.3 AVSLUTANDE SYNPUNKTER

Det är nödvändigt att reglerna och syftet med den svenska PKU-biobanken och andra biobanker förklaras. Snabba bestämmande om tillfällig ändring av lagen kan lätt bli oöverlagda beslut, vilket kan påverka allmänhetens förtroende både för denna forskningsresurs i sig och för användningen av biobanker för individidentifiering. Tydlighet om vilka syften som de olika DNA-registren har, så att vi tryggt kan lämna ett informerat samtycke på goda grunder. Tillsyn så att ansvariga för registren kan hållas ansvariga och verksamheten genomlysas för allmänheten. Dessa angelägenheter är mycket viktiga, eftersom en långsiktig sekretess och den personliga integriteten då säkras. Först då skapas en förtroendegrund för forskningens, sjukvårdens och polisens användning av olika DNA-register. Skyddet för den personliga integriteten, framtidens ovisshet på området, förtroendet för biobankerna och forskningens behov är något som måste sättas i centrum.

¹⁷⁶ Källa: lördag 8 januari 2005 www.sr.se.

Källförteckning

SOU

- 1982:80 Lagen om anställningsskydd
- 1994:1219 Lagen om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.
- 1995:47 Förbättrad tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonal. Betänkande av utredningen om förbättrad tillsyn över hälso- och sjukvårdspersonalen
- 1998:620 Lagen om belastningsregister
- 1998:622 Polisdatalagen
- 2004:20 Genetik, integritet och etik. Socialdepartementet, Slutbetänkande från Kommittén om genetisk integritet.
- 2005:104 Sverige och tsunamin, granskning och förslag. Finansdepartementet, Katastrofkommissionen, Statens offentliga utredningar 1 december 2005.
- 2005:501 Förordning om erkännande och verkställighet inom Europeiska unionen av frysningsbeslut.

2005:877 Lag om ändring i Polisdatalagen (1998:622)

Prop

1993/94:24 Förslag till ändrade regler om kroppsvisitation och kroppsbesiktning, m.m.

1998/99:133 Särskild företrädare för barn Justitiedepartementet.

2001/02:44 Biobanker inom hälso- och sjukvården m.m. Socialdepartementet, November 2001.

2004/05:115 Lag om erkännande och verkställande inom den Europeiska unionen av frysningsbeslut, Justitiedepartementet, 23 februari 2005.

2005/06:29 Utvidgad användning av DNA-tekniken inom brottsbekämpningen m.m. Justitiedepartementet, 13 oktober 2005.

Ds

1996:13 Promemorian Genetisk integritet.

2004:35 Fingeravtryck. Justitiedepartementet, 7 juli 2004.

Motioner

1997/98:Ju50

2003/04:Ju426

2004/05:Ju305

2004/05:Ju461

Konventioner och rekommendationer

~ Convention n. 108/81 for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data

~ Den europeiska konventionen av den 9 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen).

~ Europarådets rekommendation No. R (92) 1

~ Faktapromemoria 2003/04:FPM73, Europeiskt bevisupptagningsbeslut

~ International Declaration on Human Genetic Data (2003) UNESCO.

~ Prüm konventionen, Brussels, 7 July 2005 10900/05. Om utbyte av personuppgifter mellan nationella myndigheter för att bekämpa grov brottslighet, terrorism och illegal invandring.

~ RPSFS 1999:7, FAP 400-2: Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om den datoriserade rutinen för förundersökning och tvångsmedelshantering (DurTvå).

Direktiv

02/58/EC On the retention of data processed in connection with the provision of public electronic communication services and amending.

02/0128 Om att fastställa kvalitets- och säkerhetsnormer för donation, tillvaratagande, kontroll, bearbetning, förvaring och distribution av mänskliga vävnader och celler

95/46/EC On the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data

Litteratur

~ **Bernitz Ulf och Kjellgren Anders**, Europarättens grunder, Stockholm, 2000.

~ **Blume Peter**, Protection of Informational Privacy, Copenhagen 2002.

~ **Danelius Hans**, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 2002.

~ **Holmberg Erik, Stjernqvist Nils**, Grundlagarna med tillhörande författningar, Upplaga 1, Stockholm : Norstedts, 1980.

~ **Holmberg Erik, Stjernqvist Nils**, Vår författning, tolfte upplagan, Norstedts Juridik AB, Göteborg 2000

~ **Krude Tursten**, DNA, changing science and society, Cambridge University Press, 2004.

~ **Lazer David**, DNA and the criminal justice system, The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England.

~ **Rynning Elisabeth**, Samtycke till medicinsk vård och behandling, Uppsala: Iustus, 1994

~ Westerlund Gösta, Straffprocessuella tvångsmedel, första upplagan, Göteborg, 2003.

Praxis

NJA

1996 s 577

1986 s 489

2003 s 495

2004 s 231

RH

Svea Hovrätt Målnr: B 4651-02

KamR

KamR i Stockholm Målnr: 3818-04

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

1992/93 :JO1

1993/94 :JO1

1996/97:JO1

2003/04:JO1

Lagrådsremisser

~ Lagrådsremiss, genetisk integritet, Stockholm den 24 november 2005, Ylva Johansson

Övrig litteratur

Databaser

~ InfoLex, PropLex, Karnov ; Tillgängliga hos Thomson Fakta, Westlaw Sverige

~ Rättsbanken

~ Sciencedirect (www.sciencedirect.com)

Artiklar, rapporter och skrivelser

- ~ **Ansell, Ricky och Giulianelli, Stefan**, ”DNA – ett allt säkrare bevis”, *Apropå* 2001, Nr3, s.22.
- ~ **Ansell, Ricky**: ”Kalsongfläckar löser sexbrott”, *Kriminalteknik* 2001, Nr.1, s.16f.
- ~ ”DNA-analyser av biologiska spår” Publicerad på www.polisen.se 2003-09-26.
- ~ **Elisabeth Rynning** Professor i Medicinsk rätt Socialstyrelsen Dnr 44-8765/03;Uppsala den 10 november 2003.
- ~ **Henrik Edelstam**, Socialstyrelsen Dnr 51-10082/2003; Stockholm den 9 november 2003, ~ Professor i processrätt vid Stockholms universitet.
- ~ **Irish Council for Civil Liberties**. Human rights compatibility of the establishment of a DNA database: ICCL Position Paper (2003) Dublin.
- ~ **Kristina Staley**, The Police National DNA Database: Balancing Crime Detection, Human Rights and Privacy. A Report for GeneWatch UK by Kristina Staley, January 2005
- ~ **Leif GW Persson**. Rikspolisstyrelsen Rapport: ”Högre uppkläring av mängdbrotten”, PM 20051208.
- ~ **Martin PD, Schmitter H, Schneider PM**. A brief history of the formation of DNA databases in forensic science within Europe. *Forensic Science International* (2001) 119:225-31.
- ~ **Peter D. Martin**, National DNA databases, practice and practicability. International Congress Series, Volume 1261, Pages 1-8, April 2004
- ~ **Per Ström**, ”Låt inte storebror syna din DNA-kod” Publicerad i Aftonbladet debatt, den 30 november 2004.
- ~ **Rikspolisstyrelsens rapport 1994:2: DNA-register Deoxyribonucleic Acid**, RPS-FK Reprocentral, Stockholm 1994.
- ~ **Socialutskottets betänkande 2004/05:SoU14**
- ~ **Socialstyrelsens rapport Biobanker i hälso- och sjukvården m.m. (2000)**
- ~ **Statens medicinsk-etiska råd; Dnr 29/04 (2004-11-12)**.
- ~ **Tidningen Kriminalteknik 4-2003**
- ~ **Tidningen Kriminalteknik 4-2005**

Studentuppsatser

~ **Magnus Pettersson**, ”Vilja, insikt och likgiltighet” Vid juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Examensarbete 20 poäng.Handledare Helén Örnemark-Hansen
Ämnesområde Straffrätt/Processrätt Termin HT 2002.

~ **Linda E. Jeppsson**, Processen kring DNA-analys och dess bevisvärde i brottmål, Examensarbete 20 poäng Handledare Professor Per Ole Träskman Straffrätt
Vårterminen 2003.

Internet

Webbartiklar

Aftonbladet, 28/11 2004, sid 18

Dagens Medicin, 29/10 2004, sid 4,7

Dagens Medicin, 17/6 2004

Dagens Medicin, 9/6 2004

Dagens Medicin, 10/11 2003, sid 13

Dagens Medicin, 5/11 2003, sid 12

Dagens Nyheter 23/11 2004

Sydsvenska Dagbladet, 6/12 2004

Webbsidor

www.codex.uu.se

www.dagensmedicin.se

www.dn.se

www.genewatch.org

www.guardian.co.uk

www.helsingborgslasarett.se/

www.polisen.se

www.regeringen.se

www.sciencedirect.com

www.skl.polisen.se

www.socialstyrelsen.se

www.stoppastorebror.se

www.Sydsvenskan.se

www.svd.se

www.svt.se

www.sr.se

www.thomsonfakta.se

www.yalah.net

Intervjuer

Telefonintervju med Per Anders Sunesson på Socialstyrelsen 26/11-04

Telefonintervju med Catharina Kihlefeldt Bondesson 3/12-04, Ämnessakkunnig inom Enheten för polisfrågor samt allmän ordning och säkerhet, Justitiedepartementet.

Bilagor

Bilaga 1

Kriterium för att ta DNA-profiler i olika länder

Märk att denna inte är uppdaterad.

Country	Entry criteria for suspects	Entry criteria for convicted offenders	Removal criteria
England	Any recordable offence		Never removed, including suspects
Austria	Any recordable offence		After acquittal
Croatia	Any recordable offence		Never removed
Slovenia	Any recordable offence		Dependent on severity of crime
Switzerland	Any recordable offence		After acquittal or 5–40 years after conviction
Germany	>1 year in prison	After court decision	After acquittal or 5–40 years after conviction
Finland	>1 year in prison		After acquittal but never if convicted
Denmark	>1.5 years in prison		10 years after acquittal or 5–40 years after conviction
Norway	Many serious offences	After court decision	Never removed
Hungary	5 years in prison		After acquittal or 5–40 years after conviction
Sweden	No suspects entered	>2 years in prison	5–40 years after conviction
Belgium	No suspects entered	After court decision	5–40 years after conviction
Netherlands	No suspects entered (except when the suspect's DNA is tested for the case)	>4 years in prison	5–40 years after conviction
France	No suspects entered	Serious offences, voluntary samples only	5–40 years after conviction

Källa: National DNA databases, practice and practicability. International Congress Series, Volume 1261, Pages 1-8 Peter D. Martin, April 2004

Bilaga 2

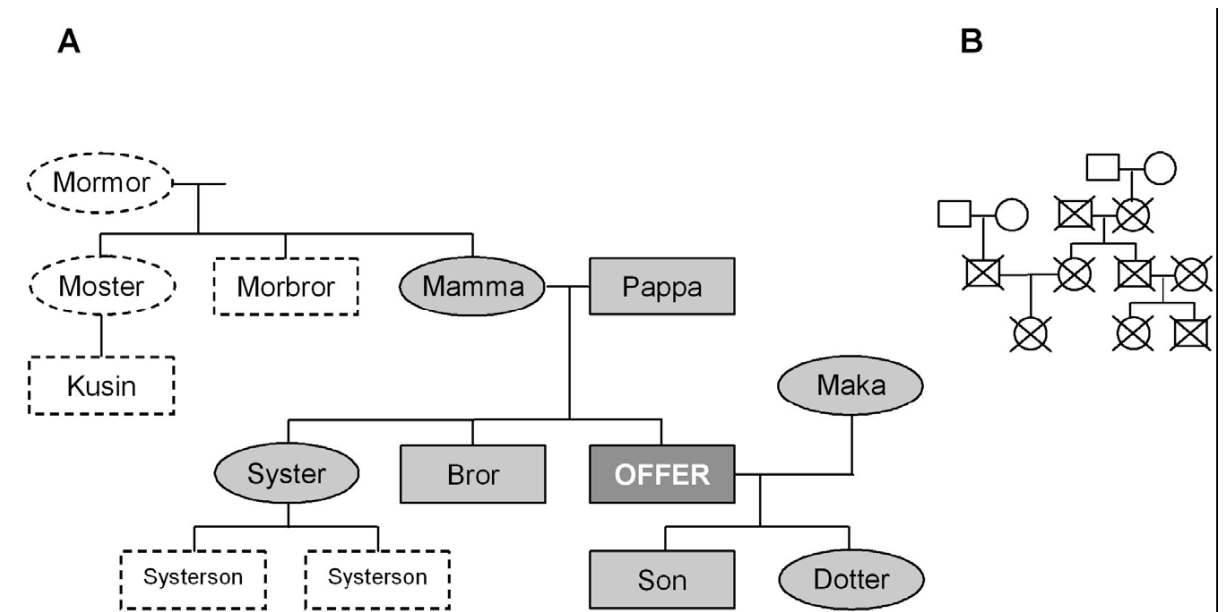
Identifieringsarbetet efter katastrofen

(A)

Identifiering utförs genom att biologiska släktingar till en saknad lämnar DNA som referensmaterial. (A) Störst identifieringsvärde får analysen om DNA-prov tas från så nära släktingar som möjligt (ljusgrå individer). I detta exempel är DNA från offrets partner endast värdefullt tillsammans med DNA från parets barn. I specifika fall kan även mer avlägsna individer, besläktade med offret på modernet, bidra med värdefull information (streckade individer). Detta kräver dock att mitokondrie-DNA analyseras.

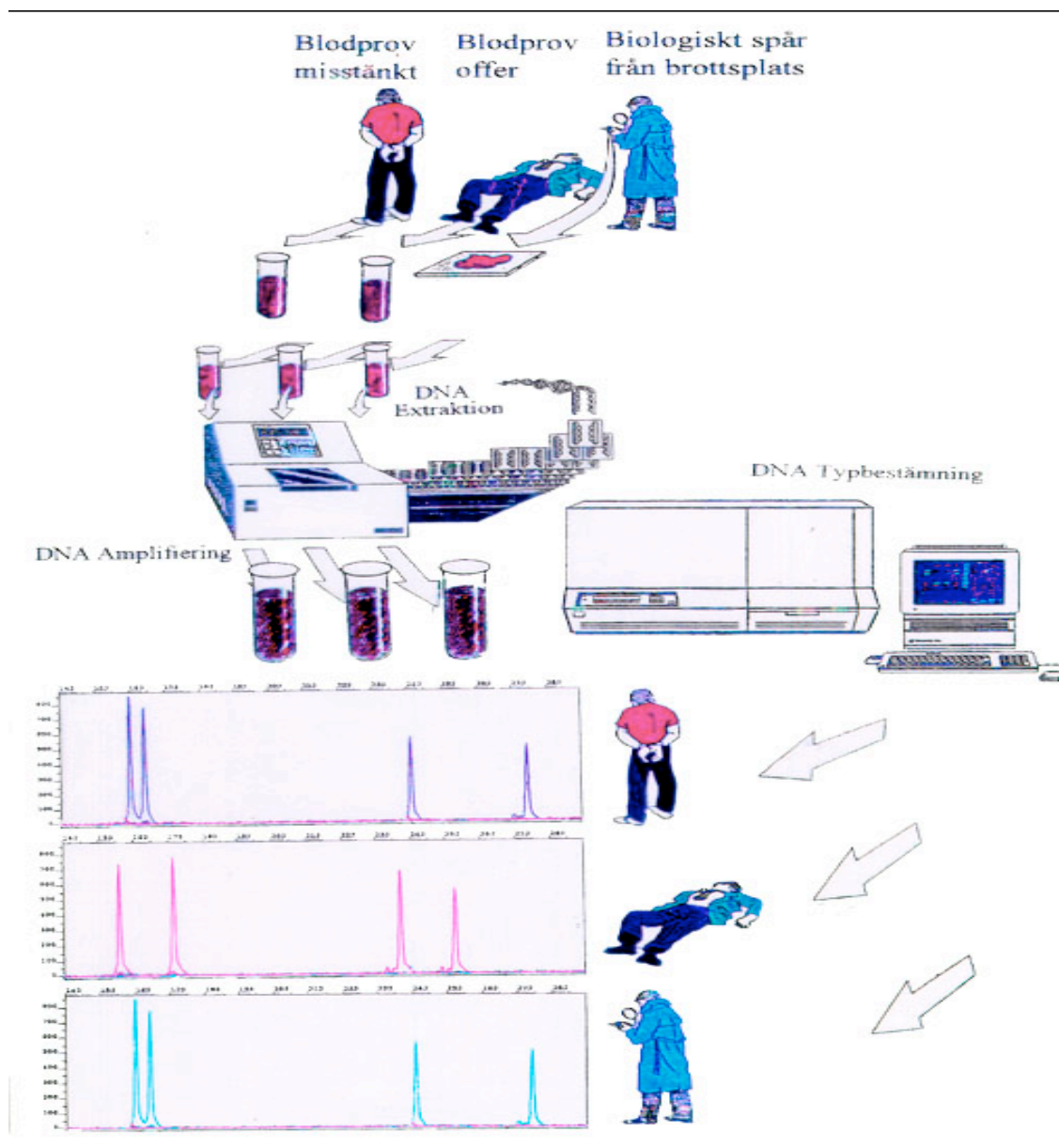
(B)

Autentiskt exempel där flera generationer i en svensk familj drabbats av tsunamikatastrofen. Referensmaterial från de överlevande i denna familj är av begränsat värde vid DNA-identifiering. Fyrkant betyder man, cirkel betyder kvinna och ett kryss indikerar att personen är saknad eller omkommen.)

Källa: Identifieringsarbetet efter katastrofen SOU 2005:104, sid 300-330

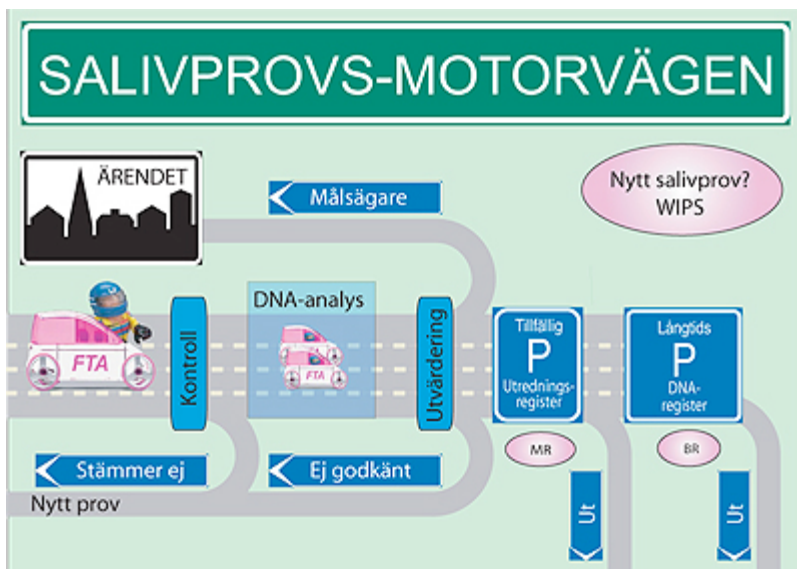
Bilaga 3 Typbestämning av DNA

Fläckar och andra spår behandlas så att DNA:t extraheras ut från cellkärnorna. Efter PCR-reaktionen, kopieringen, sker typbestämningen. STR-områdenas längdskillnader mäts maskinellt och de uppträder till slut som toppar i ett diagram. Toppar erhållna från olika prover numreras och dessa sifferkombinationer, DNA-profiler, jämförs sedan med de från andra spår eller jämförelsematerial. I exemplet ovan är två STR-områden analyserade. den misstänktes DNA-profil (den övre profilen) överensstämmer med DNA-profilen från brottsplatsspåret (den nedre profilen). **Källa:** DNA-analyser av biologiska spår Publicerad på www.polisen.se 2003-09-26.

Bilaga 4

SKL:s ”motorväg” för salivprov

Källa: Tidningen Kriminalteknik 4-2005, SKL:s motorväg för salivprov.

Bilaga 5

Prümkonventionen

Chapter 2

DNA profiles and fingerprinting and other data

Article 2

Establishment of national DNA analysis files

1. The Contracting Parties hereby undertake to open and keep national DNA analysis files for

the investigation of criminal offences. Processing of data kept in those files, under this

Convention, shall be carried out subject to its other provisions, in compliance with the

national law applicable to the processing.

2. For the purpose of implementing Convention, the Contracting Parties shall ensure the

availability of reference data from their national DNA analysis files as referred to in the first

sentence of paragraph 1. Reference data shall only include DNA profiles* established from

the non-coding part of DNA and a reference. Reference data must not contain any data from

which the data subject can be directly identified. Reference data not traceable to any

individual (untraceables) must be recognisable as such.

3. When depositing instruments of ratification, acceptance, approval or accession, each

Contracting Party shall specify the national DNA analysis files to which Articles 2 to 6 are

applicable and the conditions for automated searching as referred to in Article 3(1).

* For the Federal Republic of Germany, DNA profiles as referred to in this Convention shall mean *DNA-Identifizierungsmuster* (DNA identification patterns).

Article 3

Automated searching of DNA profiles

1. For the investigation of criminal offences, the Contracting Parties shall allow other

Contracting Parties' national contact points, as referred to in Article 6, access to the reference

data in their DNA analysis files, with the power to conduct automated searches by comparing

DNA profiles. Search powers may be exercised only in individual cases and in compliance

with the searching Contracting Party's national law.

2. Should an automated search show that a DNA profile supplied matches a DNA profile entered in the Contracting Party's file searched, the searching contact point shall receive automated notification of the hit and the reference. If no match can be found, automated notification of this shall be given.

Article 4

Automated comparison of DNA profiles

1. For the investigation of criminal offences, the Contracting Parties shall, by mutual consent,

via their national contact points, compare the DNA profiles of their untraceables with all

DNA profiles from other national DNA analysis files' reference data. Profiles shall be

supplied and compared in automated form. DNA profiles of untraceables shall be supplied

for comparison only where provided for under the requesting Contracting Party's national law.

2. Should a Contracting Party, in the comparison referred to in paragraph 1, find that any DNA profiles supplied match those in its DNA analysis file, it shall without delay supply the other Contracting Party's national contact point with the reference data with which a match has been found.

Article 5

Supply of further personal data and other information

Should the procedure referred to in Articles 3 and 4 show a match between DNA profiles, the supply of any available further personal data and other information relating to the reference data shall be governed by the national law, including the legal assistance rules, of the requested Contracting Party.

Article 6

National contact point and implementing agreement

1. For the purposes of the supply of data as referred to in Articles 3 and 4, each Contracting Party shall designate a national contact point. The powers of the contact point shall be governed by the national law applicable.

2. Details of technical arrangements for the procedures set out in Articles 3 and 4 shall be laid down in an implementing agreement as referred to in Article 44.

Article 7

Collection of cellular material and supply of DNA profiles

Where, in ongoing investigations or criminal proceedings, there is no DNA profile available for a particular individual present within a requested Contracting Party's territory, the requested Contracting Party shall provide legal assistance by

collecting and examining cellular material from that individual and by supplying the DNA profile obtained, if:

(1) the requesting Contracting Party specifies the purpose for which this is required;

(2) the requesting Contracting Party produces an investigation warrant or statement issued by the competent authority, as required under that Contracting Party's law, showing that the

requirements for collecting and examining cellular material would be fulfilled if the

individual concerned were present within the requesting Contracting Party's territory, and

(3) under the requested Contracting Party's law, the requirements for collecting and examining cellular material and for supplying the DNA profile obtained are fulfilled.